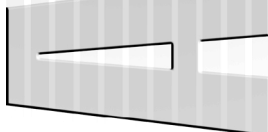

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний авіаційний університет

ІСТОРІЯ ТА КУЛЬТУРА УКРАЇНИ

**Методичні рекомендації
до самостійної роботи студентів
усіх галузей знань і спеціальностей
денної форми навчання**

**VIVERE!
VINCERE!
CREARE!**

Київ 2017

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний авіаційний університет

ІСТОРІЯ ТА КУЛЬТУРА УКРАЇНИ

Методичні рекомендації
до самостійної роботи студентів
усіх галузей знань і спеціальностей
денної форми навчання

Київ 2017

УДК 94:008(477)(076.5)
ББК Тз(4Укр)-7
І 907

Укладачі: *І. В. Бурлакова* – д-р. філол. наук, зав. каф. – розд. 1, 2, 3
Н. О. Сенчило – канд. філол. наук — розд. 7, 8, 9
О. В. Волш – канд. іст. наук – розд. 4, 5, 6

Рецензент *Ю. Б. Смольников* – канд. іст. наук

Затверджено на засіданні методично-редакційної ради Національного авіаційного університету (протокол № 1/17 від 16.03.2017 р.).

Історія та культура України: методичні рекомендації для
І 907 самостійної роботи студентів усіх галузей знань і спеціальностей /
уклад.: *І. В. Бурлакова, Н. О. Сенчило, О. В. Волш.* – К. : НАУ, 2017. –
56 с.

У методичних рекомендаціях порядковано теми для самостійного вивчення дисципліни, план, словник опорних понять, рекомендовану літературу та фільмографію, методичні рекомендації для самостійної роботи, питання для самоконтролю, теми рефератів, практичні завдання до кожної теми.

Для студентів денної форми навчання всіх галузей знань та спеціальностей.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
Тема 1. ВСТУП. ПРЕДМЕТ, ЗАВДАННЯ ТА ФІЛОСОФСЬКО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ КУРСУ	7
Тема 2. ВИТОКИ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ (IV ТИС. ДО Н. Е. – IX СТ.)	12
Тема 3. ДОБА КИЇВСЬКОЇ РУСИ ТА ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ (X – XIV СТ.).....	18
Тема 4. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У СКЛАДІ ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ. УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА ЛИТОВСЬКО-ПОЛЬСЬКОЇ ДОБИ (ДРУГА ПОЛ. XIV – ПЕРША ПОЛ. XVII СТ.).....	24
Тема 5. УКРАЇНСЬКЕ КОЗАЦТВО ТА КУЛЬТУРА УКРАЇНСЬКОГО БАРОКО (XVII–XVIII СТ.)	30
Тема 6. ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ КІНЦЯ XVIII – СЕРЕДИНИ XIX СТОЛІТТЯ.....	34
Тема 7. УКРАЇНА ТА УКРАЇНЦІ НА ШЛЯХУ НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ (ДРУГА ПОЛОВИНА XIX – ПЕРШЕ ДВАДЦЯТИРІЧЧЯ XX СТОЛІТТЯ).....	39
Тема 8. УКРАЇНА У ПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРІ ТОТАЛІТАРИЗМУ ТА ПОСТТОТАЛІТАРИЗМУ (20–80 РР. XX СТОЛІТТЯ).....	45
Тема 9. ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ НЕЗАЛЕЖНОСТІ (90-ТІ РР. XX – ПОЧАТОК XXI СТОЛІТТЯ)	50
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ	54

ВСТУП

Дисципліна «Історія та культура України» являє собою інтегровану сукупність наук про сучасне та минуле українського народу, історичні особливості його розвитку, ментальність, психологію, географію, культурно-історичні традиції від давнини до сьогодення. Вивчення цієї дисципліни сприяє формуванню у майбутніх фахівців цілісного розуміння взаємозв'язку національної історії та культури як окремого явища, виробляє у студентів навички системного бачення закономірностей та особливостей історично-культурного поступу в контексті загальносвітових цивілізаційних та глобалізаційних процесів. Курс передбачає вивчення та узагальнення багатовікового історико-культурного досвіду свого народу, закономірностей політичних, державотворчих, соціально-економічних і культурних процесів, що відбувалися на теренах України, формування уявлення про сучасний стан української державності та українського суспільства, визначення його ціннісних орієнтирів і шляхів розвитку. Навчальна програма являє собою ретроспективу історико-культурного розвитку українських земель у традиційному хронологічному порядку.

Метою викладання дисципліни є формування у студентів, цілісного та системного уявлення про визначальні закономірності та тенденції розвитку української історії та культури, про складний шлях українського народу в боротьбі за власну державність; розкриття сучасних наукових концепцій, понять, методів дослідження української історії та культури в їх хронологічних модифікаціях, жанрово-стильових варіантах та у взаємозв'язку з історико-культурним поступом інших народів; виховання на цій основі почуття патріотизму, національної самосвідомості, високої правової, політичної та духовної культури, що має сприяти кращій соціальній орієнтації в сучасних умовах освіченого фахівця-інтелектуала, що долає технократизм і однобічність сприйняття

перебігу історико-культурного процесу. Зазначена мета передбачає вирішення таких завдань:

- формування системних знань про українську історію та культуру як самобутнє й унікальне соціально-історичне явище в генезі світового співтовариства та вмінь аналізувати головні тенденції, які мали і мають місце в усіх царинах життєдіяльності українського народу;

- дослідження основних тенденцій, закономірностей й особливостей розвитку національної історії та культури;

- засвоєння наукової періодизації історії та культури України, характерних рис основних періодів вітчизняного історико-культурного поступу, їх особливостей, визначальних подій та явищ у кожному з них;

- наукове осмислення соціально-економічних та суспільно-політичних процесів в Україні, основних етапів українського національно-визвольного руху, змісту й організаційних форм, визначення ролі та місця в українській історії видатних історичних діячів;

- опанування основних історичних та культурологічних понять та категорій;

- вироблення вмінь орієнтуватися в різноманітних джерелах історичних знань, інформації культурологічного змісту, у світі класичної та масової культури, користуватися сучасними інформаційними комунікаціями;

- вироблення у студентів навичок самостійного мислення та вміння давати власну, обґрунтовану оцінку історико-культурним явищам;

- розвиток історичного, логічного та художньо-образного мислення, формування естетичних смаків.

Згідно з робочою навчальною програмою дисципліни «Історія та культура України» для студентів денної форми навчання на вивчення дисципліни передбачено 60 години, з яких: 34 – аудиторні заняття студентів, 26 – самостійна робота. Тому методична розробка максимально скерована на самостійну, індивідуальну роботу студентів, зокрема на опрацювання ними дев'яти тем відповідно до тематичного плану робочої навчальної програми, вивчення спеціальних текстів та мультимедійних матеріалів з історії та культури України, систематизування

засвоєних знань, а також на опанування навичок самостійного аналізу історико-культурних явищ.

Запропоновано дев'ять тем, до кожної з яких подані план, література, словник опорних понять, методичні рекомендації до самостійного вивчення матеріалу, питання для самостійного контролю засвоєних знань, теми рефератів, фільмографію та практичні завдання, – цей арсенал має активізувати студентів у навчальному процесі, навчити їх працювати самостійно, аналізувати, порівнювати, робити висновки.

Методичні рекомендації розробляв колектив авторів, кожен з яких долучився до розроблення таких тем:

Бурлакова Ірина Вікторівна – д. філол. н., доцент, зав. кафедри української мови та культури НН гуманітарного інституту Національного авіаційного університету. Розробила теми: «Вступ. Предмет, завдання, філософсько-теоретичні основи курсу», «Витоки української історії та культури (IV тис. до н.е. – IX ст.)», «Доба Київської Русі та Галицько-Волинської держави (X – XIII ст.)», загальний обсяг – 33%;

Сенчило Надія Олексіївна, к. філол. н., викладач кафедри української мови та культури НН гуманітарного інституту Національного авіаційного університету. Розробила теми: «Україна та українці на шляху національного відродження (друга половина XIX – перше двадцятиріччя XX ст.)», «Україна у політичному просторі тоталітаризму та посттоталітаризму (20–80 рр. XX ст.)», «Історико-культурні процеси в Україні в умовах незалежності», загальний обсяг – 33%;

Волш Оксана Володимирівна, к. і. н., старший викладач кафедри української мови та культури НН гуманітарного інституту Національного авіаційного університету. Розробила теми: «Українські землі в складі іноземних держав. Українська культура литовсько-польської доби (друга пол. XIV – перша пол. XVII ст.)», «Українське козацтво та культура українського бароко (XVII–XVIII ст.)», «Історико-культурний розвиток на українських землях кінця XVIII – першої половини XIX ст.», загальний обсяг – 33%.

Тема 1. ВСТУП. ПРЕДМЕТ, ЗАВДАННЯ ТА ФІЛОСОФСЬКО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ КУРСУ

Мета заняття: поглиблення знань щодо предмету та завдань курсу, проблем генези історії та культури та їх відображення в європейській свідомості, структури, функцій, типології культури; засвоєння історико-культурної хронології та її особливостей.

План

1. Предмет і завдання курсу «Історія та культура України». Основні концепції історії та культури в ретроспективі, сучасні інтерпретації.

2. Взаємозв'язок культури, природи та цивілізації в історичному контексті.

3. Культура як цілісний компонент: її функції, структура та типологія.

4. Джерела вивчення та чинники становлення української історії та культури.

5. Періодизація та принципи вивчення історії та культури України.

Словник: історичний процес, культура, субкультура, контркультура, цивілізація, масова культура, елітарна культура, світова культура, національна культура, археологічна культура, культурологія, артефакт, етногенез.

Методичні рекомендації

У першому питанні слід особливу увагу звернути на історію процесу розвитку теоретичних уявлень, учень, концепцій історії та культури як на цілісні суспільні явища. Розпочати слід з античної доби, де історію вважали вчителькою життя, а слово «культура» первинно мало сільськогосподарське значення «обробітку», «догляду». Згодом культуру починають розглядати як феномен духовного порядку і вияв творчої діяльності в галузі науки, мистецтва, літератури. В історичному поступі людства, зокрема в добу Середньовіччя, культуру ототожнювали з культом і лише в добу Просвітництва поняття «культура» отримує своє наближене до сучасного розуміння визначення, яке вперше вводять у науковий обіг. Згодом разом із духовною починають вивчати і культуру

матеріальну. На особливу увагу в цьому контексті заслуговують роздуми Й. Гердера про культуру як про гуманну форму організації духовного життя, співвідношення культури та цивілізації в творах Ж.-Ж. Руссо, еволюціонізм як напрямок культуро-історичної школи, уявлення про єдність та розмаїття форм культури. Сьогодні з понад 500 визначень культури найбільш прийнятним є розуміння її, як сукупності духовних і матеріальних цінностей, створених людством за час свого існування. Поняття культури поєднує в собі науку й освіту, мистецтво, мораль, спосіб життя та світогляд

Розглядаючи друге питання, слід зазначити, що культуру можна назвати другою природою, оскільки, народжуючись, людина починає пізнавати культуру родини, суспільства, свого народу. Встановлення стійкого розмежування «природного» і «культурного» відбулося у філософії доби Відродження та Нового часу. На сучасному етапі ці поняття можуть протиставляти або об'єднувати у нових термінах, наприклад, «екологічна культура». Питання співвідношення культури та цивілізації є дискусійним. На різних етапах розвитку філософської думки за ними закріплювалися близькі, але не тотожні поняття. Нині існує кілька позицій щодо їх взаємозв'язку – ототожнення, протиставлення і взаємозумовленість.

Третє питання розкриває такий феномен культури як поліфункціональність, що впливає з розуміння культури як суспільно-історичного явища. Ця властивість реалізується зокрема через такі функції як: людинотворча (гуманістична, світоглядна); суспільно-перетворююча; етноформувальна та етнозахисна; пізнавальна; інтегративна (об'єднавча); семіотична (символічна, знакова); комунікативна (спілкувальна, трансляційна); регулятивна (нормативна, керувальна); ціннісна (аксіологічна); соціальна; емоційно-естетична; рекреативна; виховна; діагностувальна та прогностична.

Назва «типологія культури» узагальнює окремі типи, види та форми культури, на які її поділяють за структурою. Важливо під час вивчення цього питання визначити спільне та відмінне в національній і світовій культурах, зрозуміти зміст і взаємодію матеріальної і духовної, масової та елітарної, традиційної і сучасної культур. Слід підкреслити, що світова культура складається з найбільш значущих досягнень національних культур, які різняться

національними, регіональними та іншими особливостями. Потрібно з'ясувати, які складові належать до духовної, які до матеріальної культур, та їх взаємозв'язок. Типи культури виокремлюють за певними критеріями. Зокрема, за співвідношенням традиційного та новаторського в культурі, вирізняють традиційну (закриту) та нетрадиційну (відкриту), стійку та нестійку. За приналежністю до історичних епох – первісну культуру; культуру цивілізацій Стародавнього сходу; античну культуру; середньовічну культуру; культуру доби Відродження; культуру Нового часу; культуру сучасної епохи. Також слід розглянути поняття «субкультура», яке використовують на позначення відмінностей усередині певної культури в суспільстві. Слід визначити, через які ознаки вона виявляється та схарактеризувати одну із сучасних молодіжних субкультур.

Розгляд четвертого питання слід здійснити через призму історико-культурної ідентифікації українського етносу, зокрема її складових: історії, культури, мови, звичаїв. Потрібно прослідкувати становлення й еволюцію української історії та культури та чинників, які впливають на формування їх самобутності. З-поміж іншого слід детальніше розглянути соціально-історичні чинники (походження українського народу, його ментальність, мова, державність), а також природно-географічні чинники (клімат, територію, ландшафт) і визначити взаємозв'язок з іншими культурами.

Останнє питання варто розглядати в контексті принципів вивчення історії та культури України, їх методології, зокрема, принципу історизму, що передбачає аналіз усіх явищ життя у послідовному часовому розвитку. Саме врахування неймовірностей, злетів і спадів суспільного та духовного життя в Україні слід покласти в основу цілісного підходу до визначення та аналізу періодів розвитку нашої історії та культури. Український історико-культурний процес відроджувався знову і, починаючи з XIV ст., розвивався за висхідною аж до XVIII ст., тобто до ліквідації української автономії, і далі: у добу неволі, переслідувань і заборон (кінець XVIII — кінець XIX ст.); активного поживлення (початок XX ст.), яке закінчується поживтневим ренесансом (20-ті роки XX ст.); трагедією в лещатах сталінщини (30-ті — середина 50-х років); скутістю в часи стагнації; сучасний

процес відродження. Джерела вивчення історії та культури України можна згрупувати у кілька груп: 1) пам'ятки духовної культури, зафіксовані в усній формі – казки, міфи, легенди, перекази, думи, пісні тощо; 2) численні пам'ятки матеріальної культури: археологічні знахідки, містобудування, культова та побутова архітектура, хатне начиння, меблі, сільськогосподарський та ремісничий реманент, технології виробництва; 3) писемні джерела – літописи, різні види літератури, закони та державні документи; 4) живопис як симбіоз духовної та матеріальної культур.

Питання для самоконтролю

1. Хто і коли вперше вжив поняття «історія» та «культура»?
2. Що таке структурний аналіз культури?
3. З'ясуйте поняття матеріальної та духовної культур.
4. Поясніть різницю між поняттями субкультури та контркультури. Які ви знаєте субкультури?
5. Назвіть основні теорії етногенезу українського народу.

Теми рефератів

1. Школи, напрямки та теорії в історії української культури ХХ–ХХІ століття.
2. Сучасні досягнення технологічних наук і етика.
3. Професійна культура сучасного фахівця.
4. Історія української культури в наукових дослідженнях.
5. Співвідношення між державністю, ідентичністю і культурою в українському контексті.

Практичні завдання

1. Створіть таймлайн (хронологічний графік) основних концепцій, шкіл та тлумачень поняття «історія» та «культура».
2. Дайте письмову відповідь на запитання, у чому полягає, на вашу думку, причина множинності тлумачень сутності культури?
3. Що таке «цінності», «норми» у культурі? Розкрийте зміст цих понять на прикладах та схарактеризуйте їх взаємозв'язок.
4. Схарактеризуйте вашу майбутню професійну субкультуру.
5. Подивіться телеінтерв'ю з культурологом В. Ю. Межуєвим («Философские чтения. Что такое культура» на каналі YouTube) і схарактеризуйте за ним поняття «смерть культури», дайте вичерпну

відповідь, наведіть приклади, чи є сучасний етап розвитку культури її кінцем.

Фільмографія

1. Цикл «Невідома Україна». Фільм 2 «Як пізнавати історію» (1993), 2 частини. Автор та режисер Ростислав Плахов-Модестов. – Джерела пізнання стародавньої історії України: писемні свідчення, археологічні знахідки, етнографічні дослідження. В образній поетичній формі розповідають про міфи та вірування скіфів, їхнє світосприйняття.

2. Цикл «Культура – это судьба». Авторський проект Андрія Кончаловського (Росія, 2005). Режисер Ігор Калядін.

- Фільм 1-й. Що таке культура? Чи бере культура свій початок у давніх традиціях? Яку роль відіграють географічні особливості країни в історії її культури?

- Фільм 9-й. Про відношення культури духовної і культури матеріальної в суспільстві на різних етапах його розвитку. Що формує свідомість вільної людини? Чи є гроші категорією культури?

- Фільм 10-й. Про відношення цивілізацій і культури. Великі імперії минулого – Рим, Єгипет, Еллада – зникли. У чому причини загибелі цивілізацій? У завоюваннях іншими народами та державами, чи причина катастроф у психології людей, які населяли імперії?

3. Телепередача «Философские чтения» на тему «Что такое культура». Чи зникне культура як явище, яке вичерпало себе, виникнувши всього 300 років тому? Що таке брак культури? У чому відмінність першого від другого? Про це бесіда з В. М. Межуєвим – доктором філософських наук, науковим працівником Інституту Філософії РАН.

Література: [2]; [4]; [5]; [8]; [10]; [11]; [18]; [21]; [24]; [26]; [30]; [32]; [36]; [43]; [45].

Тема 2. ВИТОКИ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ (IV ТИС. ДО Н. Е. – IX СТ.).

Мета заняття: поглиблення знань джерел історії та культури східних слов'ян, характеристика ранніх форм державності та культури на українських землях, з'ясування значення давньогрецьких міст-держав для розвитку української культури як європейської.

План

1. Етапи історико-культурних процесів в Україні та їхня характеристика. Поява людини на території України та первісні археологічні культури.

2. Трипільська культура та її здобутки.

3. Діалог культур на праукраїнських землях.

3.1. Історико-культурний симбіоз нащадків кіммерійців, скіфів та сарматів.

3.2. Антична культура полісів Північного Причорномор'я.

3.3. Слов'янська доба в культурі українських земель.

Словник: палеоліт, мезоліт, неоліт, енеоліт, «первісні венери», археологічна культура, мізинська культура, буго-дністровська культура, середньостогівська культура, ямна культура, трипільська культура, культура шнурової кераміки, зарубинецька культура, черняхівська культура, скіфи, кіммерійці, сармати, анти, пантеон.

Методичні рекомендації

У першому питанні розглядається антропогенез та культурогенез, теорії появи людини на території України, періодизація й основні риси первісної культури. Нині існує кілька періодизацій, зокрема археологічна, культурно-цивілізаційна та історична. Варто також зупинитися на сутності головних ознак первісної культури та надати їм детальне пояснення: привласнювальний тип господарства, синкретизм (нерозчленованість), гомогенність, самодетермінація, образно-чуттєве сприйняття світу, міфологічна свідомість, релігійні уявлення у формі анімізму, тотемізму, фетишизму, магії. Слід підкреслити, що територія України була одним зі стародавніх осередків

антропогенезу в ширшому європейському контексті. Людина почала жити на українських землях близько мільйона років тому. Наголошують на тому, що палеолітична стоянка у с. Королеве (Закарпатської області) має наднаціональне значення для встановлення напрямів міграції первісних людей. Археологічні знахідки свідчать, що в період палеоліту одними з перших були заселені Закарпаття, Крим і Середнє Подніпров'я. У добу палеоліту люди набувають вміння добувати та використовувати вогонь; удосконалюють знаряддя праці, будують житла з дерева, шкір, кісток; виготовляють прикраси у формі людського тіла, фігури тварин; з'являються зародки релігійних уявлень (анімізм, тотемізм, фетишизм, магія), а разом з ними – й елементи мистецтва, музики. Найважливішим досягненням палеолітичної людини в духовній царині були тотемічні символи, уявлення та зародження обрядів, які не виходили за межі мисливської магії. У пізніші епохи (мезоліту й особливо неоліту) людина наполегливо розширювала сферу своєї діяльності, опановувала територію та природні багатства, вдосконалювала знаряддя праці. Людність епох мезоліту, неоліту, бронзи значною мірою зберегла здобутки попередньої епохи та розвинула культуру.

Окремо слід зупинитися на трипільській культурі, відкритій у 1896 р. археологом В. Хвойкою біля м. Трипілля на Київщині. Слід з'ясувати походження, спосіб життя і тип господарства трипільців, тип поселень, особливості соціального устрою та релігійних уявлень, а також пояснити, чому культуру трипільців співвідносять із традиційною культурою українців.

Розглядаючи третє питання, слід зазначити, що епоха бронзи та раннього заліза уявляється нам своєрідним калейдоскопом археологічних культур. Знаходимо неспростовні свідчення стрімкого прогресу людства, накопичення ним позитивного досвіду методом спроб і помилок, вдосконалення виробничих сил, а отже й суспільних відносин. Відбувається перший поділ праці: скотарство відокремлюється від землеробства. Саме тоді, а це було в II тис. до н. е., починається етногенез слов'ян. У I тис. до н.е. відбувається другий поділ праці: ремесло відокремлюється від землеробства. Суспільство поділяється на класи, виникає держава. З усіх культур доби заліза скіфська культура є однією з найдивовижніших, вона

залишила по собі значну кількість царських поховань-курганів, виявлені також залишки могутніх городищ. Попри державне об'єднання, культура скіфів не була однорідною. Її склали культури племен іранського та угро-фінського походження, що вступали в діалог з балтами, греками, праслов'янами. Самобутнім художнім досягненням скіфської культури вважають звіриний стиль у декоративно-ужитковому мистецтві.

Значний внесок у культурний полілог, що склався у давні часи на теренах України, зробила антична культура. У період 7 – 1 ст. до н. е. відбувається грецька колонізація північного Причорномор'я, виникають поліси – міста-держави й утворюється Боспорське царство. У римський період (1 ст. до н. е. – 4 ст. н. е.) відбулось проникнення християнства на південь України. За цих умов господарство України включається в економічну систему античного світу, інтенсивно розвивається хліборобство, хатні промисли, ремесла, збільшується кількість населення. Велике переселення народів, яке відбувалося в II–IV ст. н. е., не оминуло й українських земель, спричинивши вторгнення на наші землі гунів, готів і аварів. Розгром Боспорського царства та Малої Скіфії створили сприятливі умови для широкого розселення слов'янських племен на землях сучасної України, наприклад, племен зарубинецької та черняхівської археологічних культур.

Слов'янська культура формується у римський період паралельно з існуванням античних міст-колоній, про що свідчать зарубинецька та черняхівська археологічні культури. Перші писемні згадки про слов'ян датують VI ст., вони належать римським історикам, які вважали слов'янські племена антів, склавинів та венедів автохтонними народами. В умовах постійної необхідності захисту та здійснення спільних військових походів на Візантію, складаються військові союзи для консолідації слов'янських племен. У цьому контексті поляни виступили як консолідуюча сила, що збрала слов'янську спільність навколо Києва. Аналізуючи язичницьку слов'янську культуру, слід звернути увагу на соціальний устрій, тип поселень, спосіб господарювання та релігійні уявлення та міфологію слов'ян, а також високий розвиток декоративно-ужиткового мистецтва.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть основні етапи історико-культурних процесів на території України.
2. У якій формі існували первинні релігійні уявлення?
3. Коли і де з'явилися поселення перших людей на території України? Схарактеризуйте культурні надбання людства в добу палеоліту.
4. Назвіть три культурно-географічні зони, що склалися в період енеоліту.
5. Вкажіть культурні здобутки бронзового та залізного віків.

Теми рефератів

1. Проблема етногенезу українців у вітчизняній та закордонній історіографії.
2. Особливості накопичення знань, розвитку технологічних можливостей людства у найдавніший (доцивілізаційний) період.
3. Наслідки тисячолітньої колонізації Північного Причорномор'я греками та римлянами для України.
4. Передслов'янське населення України, його матеріальна та духовна культури.
5. Перші письмові згадки про слов'ян: політичний устрій, побут, звичаї та традиції слов'ян за античними та арабськими джерелами.

Практичні завдання

1. Наведіть приклади ознак які відрізняють цивілізацію від первісного суспільства.
2. Поясніть зміст понять «анімізм», «тотемізм», «фетишизм», «магія».
3. У чому виявився вплив античної традиції на формування системи західних цінностей?
4. Розробіть презентацію «звіриний стиль» декоративно-ужиткового мистецтва у скіфів, у якій вкажіть найвідоміші скіфські артефакти та місце їх зберігання.
5. Складіть портретну галерею слов'янських богів, з урахуванням їх зовнішнього вигляду, функцій, культів та обрядів, пов'язаних з ними.
6. Як фольклор та мистецтво розкривають звичаї, вірування та побут стародавніх слов'ян?

Фільмографія

1. Цикл «Невідома Україна». Фільм 3. «Споконвіку було слово» (1993), 2 частини. Автори та режисери Максим Бернадський, Юрій Макаров. Розповідь доктор філології Костянтина Тищенка про етногенез слов'ян на основі дослідження їх словникового фонду, зокрема топонімів.

2. Цикл «Невідома Україна». Фільм 4. «Звідки взялися українці?» (1993), 2 частини. Автор Віталій Бабій, режисер Віталій Бабій. Історія виникнення української нації. Скіфи-орачі, словени. Прикарпаття й анти Подніпров'я.

3. Цикл «Невідома Україна». Фільм 5 «Перші мешканці краю» (1993), 3 частини. Автор Анатолій Черченко, режисер Михайло Донець. Роздуми відомих учених, зокрема француза Тейєра де Шардена та росіянина Володимира Івановича Вернадського, про походження людини та її місце на землі. Використані експонати стоянок первісної людини, знайдені на території України.

4. Цикл «Невідома Україна». Фільм 6. «Трипільське диво» (1993). Автори Андрій Данильченко, Максим Бернадський, Юрій Макаров, режисери Максим Бернадський, Юрій Макаров. Перша доісторична цивілізація на українських землях. Розвиток і занепад трипільської культури. Духовний світ трипільців, їхні поселення, ужиткові речі, побутова кераміка, зброя.

5. «Трипільський всесвіт України» (2010).

6. «Трипільці» (2007).

7. «Трипільська цивілізація. Тисяча років самотності» (2005).

8. «Трипільці – перші володарі України» (2009).

9. «Феномен України – українське Трипільля»: частини 1, 2, 3.

10. «Захоплення. Трипільля» (2004).

11. Цикл «Невідома Україна». Фільм 7. «Ті, що приборкали коня» (1993), 2 частини. Автори та режисери Максим Бернадський, Юрій Макаров. Походження індоєвропейських народів у 4 тисячолітті до Р.Х. Кочівники, що приборкали коня.

12. Цикл «Невідома Україна». Фільм 8. «Переможці непереможених», 2 частини. Автор та режисер Ростислав Плахов-Модестов. Невдалий похід до Північного Причорномор'я проти

скіфів персидського царя Дарія. Поетична розповідь про невлених скіфів.

13. Цикл «Невідома Україна». Фільм 9. «Зустріч світів» (1993), 2 частини. Автор та режисер Ростислав Плахов-Модестов. Колонізація греками Північного Причорномор'я. Поселення Березань, Ольвія, Тіра, Пантикапей, Херсонес, Фанагорія. Витіснення кімерійців із Причорномор'я скіфами-кочівниками. Заснування держави Велика Скіфія.

14. Цикл «Невідома Україна». Фільм 11. «Самати і Сарматія» (1993). Автор Богдан Дяченко, режисери Віталій Бабій, Віктор Соболев. Виникнення сарматських племен в євразійських степах на межі III – II століть до Р. Х. Розкопки кургану з похованням сарматського царя біля с. Пороги на Миколаївщині.

15. Цикл «Невідома Україна». Фільм 12. «Тут переходили народи» (1993), 2 частини. Автор та режисер Ростислав Плахов-Модестов. Підкорення королем готів Германаріхом воєвничих племен. Виникнення нової могутньої держави на місці Великої Скіфії у Північному Причорномор'ї. Цар Аттіла. Прихід слов'ян.

16. Цикл «Невідома Україна». Фільм 13. «Доба великого слов'янського розселення» (1993). Автори Лариса Федорова, Віктор Гненний, режисер Віктор Гненний. Історія та життя слов'янських народів на території України у IV – IX століттях. Анімаційні схеми розселення, макети жител, археологічні знахідки, ужиткові речі.

17. «Русь изначальная» (СРСР, 1982, р. Геннадій Васильєв), за романом Валентина Іванова.

18. «Очима культури» № 15. Походження українців (за Віктором Петровим).

Література: [7]; [10]; [11]; [12]; [13]; [17]; [18]; [20]; [21]; [23]; [24]; [42]–[44].

Тема 3. ДОБА КИЇВСЬКОЇ РУСІ ТА ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ (X – XIV СТ.)

Мета заняття: усвідомлення особливостей соціально-політичного розвитку Київської Русі, значення хрещення держави для подальшого розвитку її культури, засвоєння основних досягнень культури Київської Русі, визначення ролі культури Київської Русі в історичній долі українського народу.

План

1. Виникнення та розвиток ранньофеодальної держави східних слов'ян – Київської Русі. Вплив християнства на розвиток давньої культури.

2. Культура Київської Русі як синтез автохтонного язичництва та візантійського християнства.

2.1. Мова, писемність, освіта, наукові знання та література.

2.2. Містобудування та архітектура.

2.3. Скульптура, живопис та декоративно-ужиткове мистецтво.

2.4. Музична культура.

3. Культурні здобутки Галицько-Волинського князівства.

Словник: кирилиця, глаголиця, апокриф, патерик, дитинець, фрески, чернь, скань, зернь.

Методичні рекомендації

Вивчення першого питання слід розпочати з розгляду історії становлення держави Київська Русь, особливостей розвитку її культури. Необхідно акцентувати увагу на тому, що основою формування давньоруської культури стала культурна спадщина східних слов'ян. Значний вплив на її розвиток справило прийняття християнства та візантійські традиції. До особливостей культурного розвитку Київської Русі слід віднести: 1) провідний вплив християнської релігії на розвиток матеріальної та духовної культур; 2) запозичення та творче переосмислення візантійських традицій, знань та канонів; 3) існування на Русі дохристиянського культурного середовища — підґрунтя для створення місцевої самобутньої культури; 4) форсоване піднесення культури, появу нових культурних явищ. Високий злет культури Київської Русі зумовили суттєві зрушення в різних царинах суспільного життя:

розвиток феодалних відносин, становлення державності, відокремлення ремесла від сільського господарства, виникнення міст, пожвавлення торгівлі, активізування та розширення міжнародних контактів, прийняття християнства тощо.

Київська держава успадкувала від Візантії чимало надбань світової культури. Вона синтезувала в собі і культуру Сходу, і культуру Заходу. Опанування цих культур Україною та внутрішня еволюція культурних надбань поставили культуру держави на провідне місце в Європі. У християнства на той час була монополія на писемність, освіту, архітектуру, живопис, музику. Прогрес цих галузей пов'язаний з оформленням культури та культових відправ (будівництво храмів, богослужбна література).

Наступне питання стосується мови, писемності, освіти, наукових знань та літератури в Київській Русі, розвиток яких спричинила християнізація. Розгляд цього питання слід розпочати з аналізу тогочасної мовної ситуації. У Київській державі існувала диглосія (двомовність): у повсякденному вжитку населення користувалося живою розмовною мовою (протоукраїнською або давньоруською), для потреб культури – старослов'янською (церковнослов'янською) мовою. Обидві мови були могутнім знаряддям духовної культури та об'єднавчим чинником держави, послуговувалися кириличним письмом. На думку більшості вчених, писемність у слов'ян існувала в дохристиянський період, про це зокрема свідчить Софійська абетка. Після введення християнства утверджується кирилична система письма, яку створили в 60-х рр. IX ст. греко-болгарські просвітники Кирило та Мефодій.

Варто проаналізувати основні школи, предмети, що тут вивчали, а також рівень освіченості населення. Бажано дослідити рівень розвитку наукових знань у Київській Русі, прослідкувати їх зв'язок із практичною діяльністю та повсякденним життям. Важливим явищем культурного життя Київської Русі стала поява писемної літератури в результаті поширення писемності. Необхідно зупинитися на аналізі основних літературних жанрів і найвизначніших пам'яток давньоруської історії та літератури, таких як: «Повість минулих віків», «Слово про Ігорів похід», «Киево-Печерський патерик», «Слово про закон і благодать», «Повчання Володимира Мономаха», «Руська правда» тощо.

Містобудування та архітектуру Київської Русі доцільно аналізувати за основними її типами (культова, фортифікаційна, світська). Потрібно відзначити візантійські впливи на давньоруську архітектуру та дослідити виникнення власних архітектурних шкіл – київської, чернігівської, переяславської, галицької, а також назвати визначні архітектурні пам'ятки того часу. Образотворче мистецтво Київської Русі варто схарактеризувати, розкривши такі його жанри, як мозаїка, фреска, іконопис, книжкова мініатюра та рельєфна скульптура. Мозаїчні зображення викладали з різнокольорової смальти на підлозі та стінах. Технологія виготовлення її була дуже складною та дорогою, тому більшого поширення набув фресковий розпис, який виконували мінеральними фарбами на вологому тиньку. Потрібно відзначити також високий рівень декоративно-ужиткового та ювелірного мистецтва Київської Русі, що пояснюється розвитком ремесел, торгівлі. Поширеним видом ужиткового мистецтва було кування та карбування золота, срібла, міді та ін. металів. Із ковальства виокремилось зброярство, яке сягло в Київській Русі високого розвитку. Далі слід зупинитися на аналізі трьох музичних культур Київської Русі – народної, професійної (інструментальної) і церковної музики (церковного співу).

Під час підготовки останнього питання, слід пам'ятати, що мистецтво Галицького та Волинського князівств за часів їх перебування у складі Київської держави пов'язане з домінуванням київсько-візантійських традицій, які надалі збагатилися власними особливостями, що зумовило неповторність художньої культури Галичини та Волині. Воно зазнало впливу різних культурних традицій – Київської Русі та Візантії, Західної та Центральної Європи й азійського Сходу. Особливу роль в цьому процесі відіграли міста Заходу України – Галич та Львів. У цьому контексті варто проаналізувати особливості культової архітектури цих міст, як синтезу київсько-візантійського та романського стилів. Також окремо слід зупинитися на оборонних спорудах Луцька, Острога, Кременця, Хотина, Білгород-Дністровського, Холма, Львова; відзначити особливості розвитку живопису, декоративно-ужиткового мистецтва та найвизначнішої літературної пам'ятки «Галицько-Волинського літопису».

Питання для самоконтролю

1. Які чинники зумовили високий злет культури Київської Русі?
2. Коли виникла писемність на території Київської Русі?
3. Ким були перші вчені, письменники Київської Русі?
4. З яких трьох рівнів складалося давньоруське місто?
5. Які три музичні культури існували в Київській Русі?

Теми рефератів

1. Ярослав Мудрий як розбудовник культури Київської Русі.
2. «Остромирове Євангеліє» як пам'ятка образотворчого мистецтва та давньоруської літератури часів Київської Русі.
3. Фреска як жанр образотворчого мистецтва середньовічної доби.
4. Різьблення по дереву як різновид декоративно-ужиткового мистецтва.
5. Золоті ворота – визначна пам'ятка фортифікаційної архітектури Київської Русі.

Практичні завдання:

1. Створіть таймлайн (хронологічний графік) основних подій, пов'язаних із християнізацією українських земель.
2. Вкажіть загальні ознаки давньоруської культури.
3. Заповніть таблицю:

Оригінальна література	Перекладна література

4. Складіть кросворд (мінімум 16 слів) про розвиток наукових знань, писемності та літератури в Київській Русі.
5. Позначте на контурній карті територію Київської Русі та Галицько-Волинського князівства.

Фільмографія

1 Цикл «Невідома Україна. Фільм 15. «Як народжувалася наша держава» (1993). Автори Лариса Федорова, Лев Удовенко, режисер Лев Удовенко. Становлення Київської Русі за часів князювання Олега, Ігоря, Ольги, Святослава. Використано літописи, старослов'янські мініатюри, малюнки, мапи.

2. Цикл «Невідома Україна. Фільм 16. «Чому погас вогонь Перуна?» (1993). 2 частини. Автори Лариса Федорова, Лев

Удовенко, режисер Лев Удовенко. Християнство Київської Русі. Хрещення киян князем Володимиром Великим.

3. Цикл «Невідома Україна. Фільм 17. «Коли розквітла Київська держава» (1993). 2 частини. Автори Лариса Федорова, Лев Удовенко, режисер Лев Удовенко. Розквіт Київської Русі за часів князювання Ярослава Мудрого. Показ на мультиплікаційних мапах Київської держави XI століття і походів князів на Царгород.

4. Цикл «Невідома Україна. Фільм 18. «Наодинці з Диким полем» (1993). 2 частини. Автори Лариса Федорова, Олександр Лізунов, режисер Олександр Лізунов. Взаємини князів Київської Русі з кочівниками. Боротьба русичів із печенігами та половцями. Похід Новгород-Сіверського князя Олега.

5. Цикл «Невідома Україна. Фільм 19. «Часи усобиць» (1993). 2 частини. Автори Лариса Федорова, Олександр Лізунов, режисер Олександр Лізунов. Київська Русь у XI столітті. Князівські міжусобиці. Боротьба за престол. Убивство малолітніх князів Бориса та Гліба у боротьбі за київський стіл.

6. Цикл «Невідома Україна. Фільм 20. «Спроба Мономаха» (1993). 2 частини. Автори Лариса Федорова, Олександр Лізунов, режисер Олександр Лізунов. Правління Володимира Мономаха і його сина Мстислава. Прийняття у 1113 році «Уставу» – першого зведення законів землевласників. Зміцнення політичних зв'язків між землями Русі, припинення міжусобиць.

7. Цикл «Невідома Україна. Фільм 21. «Шляхи розходяться» (1993). 2 частини. Автори Лариса Федорова, Віктор Гненний, режисер Віктор Гненний. Феодальна роздрібненість у XII-XIII століттях. Перерозподіл земель. Боротьба за київський стіл. Найвідоміші особистості: Ізяслав Михайлович, Юрій Долгорукий, Андрій Боголюбський.

8. Цикл «Невідома Україна. Фільм 22. «Галицько-Волинське князівство» (1993). 2 частини. Автори Лариса Федорова, Віктор Гненний, режисер Віктор Гненний. Міста Галич і Волинь на Подністров'ї. Князі Володимирко, Ярослав Осьмомисл, Роман Мстиславич та його сини Василь і Данило. Сутички з татаро-монголами. Боротьба за об'єднання руських земель.

9. Цикл «Невідома Україна. Фільм 23. «Про загибель Руської землі» (1993). 2 частини. Автори Лариса Федорова, Віктор Гненний, режисер Віктор Гненний. Завоювання Києва Батисем.

Звернення Данила Галицького до Папи Римського з проханням підняти Європу у Хрестовий похід проти татарської навали. Поразка Київської держави.

10. «Київська Русь. Розпад чи розквіт?» (2012).
11. «Послідовники вчення, що змінило їх світ». Фільм до 1025-річчя хрещення Київської Русі (2013).
12. «Александр. Невская битва» (Росія, 2008, р. І. Каленов).
13. «Александр Невский» (СРСР, 1938, р. С. Ейзенштейн, Д. Васильєв).
14. «Андрей Рублев» (СРСР, 1966-71, р. А.Тарковський).
15. «Владимир Святой» (Росія, 1993, р. Ю. Томошевський)
16. «Даниил Галицкий» (СРСР, 1987, р. Я. Лупій).
17. «Житие Александра Невского» (Росія, 1991, р. Г. Кузнецов).
18. «Захар Беркут» (СРСР, 1971, р. Л. Осика) – 13 ст.
19. «И на камнях растут деревья» (СРСР – Норвегія, 1985, р. В. Граматіков) – за мотивами повісті Ю. Вронського.
20. «Князь Игорь» (СРСР, 1969, р. Р. Тихомиров) – фільм-опера О. П. Бородіна.
21. «Князь Юрий Долгорукий» (Росія, 1998, р. С. Тарасов).
22. «Легенда о княгине Ольге» (СРСР, 1983, р. Ю. Ілєнко).
23. «Могила льва» (СРСР, 1971, В. Рубінчик), за творами Я. Купали.
24. «Русь изначальная» (СРСР, 1982, р. Г. Васильєв), за романом В. Іванова.
25. «Рыцарский замок» (СРСР – Західний Берлін, 1990, р. С. Тарасов) – XIV ст., за мотивами повісті А. Бестужева-Марлінського «Замок Нейгаузен».
26. «Феофания, рисующая смерть» (Росія – США, 1992, р. В. Аленіков).
27. «Хождение за три моря» (СРСР – Індія, 1958, р. В. Пронін, Ходжа Ахмед Аббас).
28. «Эмиссар царя» (Італія, 1999, р. Ф. Ленці) – Русь і татари.
29. «Ярослав Мудрый» (СРСР, 1981, р. Г. Кохан).
30. «Ярославна, королева Франции» (СРСР – Польща, 1978, р. І. Масленніков).

Література: [1]; [3]–[6]; [13]; [14]; [16]; [18]–[23]; [27]; [28]; [31]; [33]–[36]; [40]–[42]; [44].

Тема 4. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У СКЛАДІ ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ. УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА ЛИТОВСЬКО-ПОЛЬСЬКОЇ ДОБИ (ДРУГА ПОЛ. XIV – ПЕРША ПОЛ. XVII СТ.).

Мета заняття: поглиблення знань про характерні риси історичних та культурних процесів після розпаду Київської Русі у складних суспільно-політичних обставинах втрати державної незалежності, про вплив європейського Відродження на культурне піднесення України в кінці XV – першій пол. XVI ст. та основні здобутки української національної культури.

План

1. Суспільно-політичні та історичні умови в Україні XIV – XVI ст.

2. Українська духовна культура у добу Відродження та Реформації XIV – XVI ст. як складова загальноєвропейських культурних процесів.

2.1. Розвиток освіти. Українські гуманісти.

2.2. Діяльність братств та культурно-освітніх осередків.

2.3. Полемічна література.

2.4. Книгодрукування. Острозька Біблія.

3. Архітектура та образотворче мистецтво.

4. Музична культура України доби Відродження.

5. Феномен козацької культури.

Словник: Люблінська унія, Брестська церковна унія, Ренесанс, Реформація, Гуманізм, гуманісти, братство, греко-слов'яно-латинська школа, колегія, полемічна література, ренесансний стиль в архітектурі.

Методичні рекомендації

У першому питанні слід зупинитися на наслідках процесу розпаду Київської Русі та поступовому підпорядковуванню українських земель владі чужоземних володарів: Великого князівства Литовського, Польського, Угорського королівства, Молдавського та Московського князівств, Золотої Орди. Необхідно звернути увагу на складні умови розвитку української культури: роз'єднаність українських земель, відсутність єдиного політичного центру, соціальне та національне гноблення польських,

литовських, угорських, турецьких та інших іноземних загарбників, постійну жорстоку агресію татар. Слід зазначити, що важливу роль у подальшій долі українського населення в межах багатоетнічної іноземної держави відіграли Кревська 1386 року та Люблінська 1569 року унії, відповідно до останньої Велике князівство Литовське об'єднувалося з Польським королівством у єдину державу – Річ Посполиту. Це мало негативні наслідки для українського населення: на українських землях знищують рештки автономії, державних традицій, господарство та суспільне життя перебудовують за польським зразком, поширюється католицизм. Підписання Брестської церковної унії 1596 р. про утворення греко-католицької церкви посилює тиск на православ'я, що врешті призвело до розколу в українському суспільстві та спричинило потужний антикатолицький рух.

Розгляд другого питання слід розпочати із загально-європейського контексту. Зокрема варто нагадати, що XV–XVI століття – це час, коли застій Середньовіччя змінився бурхливим і динамічним розвитком Нового часу. Цей період знаний завдяки побудові буржуазних відносин, що підривали основи феодалізму, культурному відродженню, поширенню ідей Реформації та Гуманізму, соціальним та національним революціям. Варто наголосити на тому, що в різних народів такі явища як «Реформація», «Ренесанс», «Гуманізм» виявились неоднаково та мали свої відмінності. Характерними ознаками Відродження на українських землях були поширення ідей Гуманізму, яскравий антропоцентризм ренесансного мислення, що утверджувало велич і винятковість земної людини, пробуджувало інтерес до цінності людиноцентризму.

Процеси проникнення та розвитку ренесансно-гуманістичних ідей на українських землях пов'язані з діяльністю цілої плеяди видатних вчених-енциклопедистів, філософів, культурних діячів, митців, людей європейської освіти, блискуче ерудованих, широкого кола інтересів, таких як Ю. Дрогобич, Павло Русин з Кросно, С. Оріховський та ін.

Розглядаючи наступне питання, необхідно наголосити на тому, що найбільш яскравими проявами і водночас організаційними осередками загальнонародного руху проти польсько-католицької експансії стали *братства* – релігійні та культурно-просвітницькі

організації, які виникали при церковних парафіях в Україні в XV–XVII ст. Спочатку вони були переважно організаціями міщан, але поступово набули всестанового значення. Братства існували на членські внески братчиків і добровільні пожертви від православних шляхтичів, церковників і міщан. Братства ставили цілі, у багато чому подібні до тих, що їх вирішували реформаційні течії у Західній Європі. Розвиток системи братських шкіл, їх систематизація на основі статутів сприяла демократизації освіти, оскільки школи ставали загальнодоступними. Наприкінці XVI ст. близько 1576 р. в Україні виникає греко-слов'яно-латинська школа в м. Острог, заснована князем К. Острозьким, у якій давньоруські культурно-освітні традиції поєднувались з досягненнями європейської школи та тогочасної науки. Навчальний заклад був справжнім культурно-освітнім центром, де разом з колегією діяли літературно-науковий гурток, бібліотека та друкарня.

Наприкінці XVI – у першій половині XVII ст. на українських землях значного поширення набули твори полемічної літератури, автори яких, дотримуючись певних поглядів на релігію та церкву, намагалися спростувати позиції своїх супротивників. Ці твори слід розглядати в контексті складної міжконфесійної ситуації в Україні, що склалася на той час. Полеміка між католиками та православними досягла своєї кульмінації у період підготовки й укладення Берестейської унії 1569 р. і дістала таку назву від свого головного завдання – полемізувати з представниками інших конфесій, насамперед католиками, які прагнули поширити свій вплив на православне населення. Необхідно згадати автора багатьох полемічних творів антикатолицького спрямування, письменника Івана Вишенського, надати увагу його творам «Порада о очищенію церкви», «Послание к утеклим от православ'я епископам», адже гостро критикуючи Берестейську унію та католицизм, їх автор пропагує рівність людей.

Готуючи наступне питання, слід наголосити на значенні створення друкарського верстата німцем Й. Гуттенбергом у 1440-ті рр. а також друкуванні перших релігійних книг кириличним шрифтом у 1491 році в м. Краків Ш. Фіолем. Необхідно визначити роль друкаря Івана Федорова у розбудові видавничої справи в Україні. Зазначити, що у 1581 р. в Острозі І. Федоров за сприяння К. Острозького надрукував першу слов'янську Біблію «Острозьку

Біблію» церковнослов'янською мовою, яка відіграла важливу роль у боротьбі проти утисків православ'я з боку католицької церкви. Розкрити значення появи друкованих книг «Апостол», «Азбука» для духовного світу українських земель. Також слід назвати продовжувачів справи Федорова – Василя Суразького, Гедеона Балабана, Кирила Ставровецького та їхню діяльність і внесок у розвиток культурного життя, розкрити діяльність Києво-Печерської друкарні та пов'язаного з нею автора – Памву Беринду.

Висвітлюючи четверте питання, необхідно наголосити, що архітектура XIV–XVI ст. спиралась переважно на традиції давньоруської доби, водночас використовуючи досягнення західноєвропейських стилів: романського, готичного та ренесансного. Значного розквіту стиль Ренесанс досяг у Львові завдяки роботі італійських архітекторів. Пам'ятки того часу можна поділити на дві групи: оборонні та культові споруди. На особливу увагу заслуговує замкова та культова архітектура України: замки-фортеці, замки-палаці, церкви. Слід зазначити також особливості українського стилю у кам'яному будівництві, процеси перепланування та розширення міст. Високого рівня розвитку в тогочасній Україні досяг як релігійний (ікони, фрески), так і світський живопис.

Останнє питання розглядає феномен українського козацтва як осередку утвердження ідей демократичності та побратимства, захисту волі та православної віри. Козацтву ми завдячуємо створенням багатогранної, самобутньої культури, яка впливала на духовні процеси української культури.

Питання для самоконтролю

1. Хто та коли увів термін «Відродження»? Що він означає?
2. Як саме проявилися реформаторські ідеї на теренах України?
3. Що таке братства та коли вони починають виникати в Україні?
4. Які західноєвропейські стилі справили вплив на архітектуру України XIV–XVI ст.?
5. Які світські жанри живопису зароджуються в Україні у добу Відродження?

Теми рефератів

1. Розвиток освіти та науково-технічних знань в Україні в XIV – першій половині XVII ст.
2. Початок книгодрукування в Україні.
3. Український Ренесанс кінця XVI – першої третини XVII століть та його особливості.
4. Діяльність братських шкіл в Україні.
5. Українці в європейських університетах (XIV–XVI ст.).

Практичні завдання

1. Проаналізуйте думку Івана Франка про Берестейську унію. «Укладена за мотивами далеко більш політичними і адміністративно-дисциплінарними, ніж догматично-релігійними, Берестейська унія відразу внесла величезний фермент в лоно руського (тобто українського) народу, спричинила тимчасовий запал, пожвавлення, інтелектуальний рух, жваві диспути, ... та в кінцевому підсумку ослабила Русь, деморалізувала її ненавистю братів до братів, взаємним недовір'ям і нетерпимістю і була однією з причин козацьких війн, які принесли Україні «руїну», а Польщі – зародок політичного занепаду».
2. Складіть галерею історичних портретів українських гуманістів.
3. Підготуйте презентацію на тему «Освіта та освіченість в середньовічній Україні».
4. Назвіть спільні та відмінні риси православної та греко-католицької церков, оформіть їх у вигляді порівняльної таблиці.
5. Підготуйте есе на тему «Люблінська та Берестейська унії та їх культурні наслідки».

Фільмографія

1. Цикл культурних передач «Очима культури». Випуск № 6. «Муза Роксолянська» або інших присвячених українській літературі ренесансу та бароко, (2011).
2. Цикл «Невідома Україна. Фільм 25. «Русь з Литвою» (1993). 2 частини. Автори Євген Шафранський, Ніна Богдан, режисер Ніна Богдан. Початок Литовської доби. Боротьба між Литвою та Польщею за галицько-волинські землі у XIV ст.

3. Цикл «Невідома Україна. Фільм 26.«Воєводство Руське» (1993). 2 частини. Автор та режисер Яків Сирбу. XIV ст. Насильне приєднання Галичини до Польщі, насадження католицизму. Протиборство Литви та Польщі за галицький спадок.

4. Цикл «Невідома Україна. Фільм 2. «Литовська і Московська Русь» (1993). 2 частини. Автор та режисер Олена Риндя. Політична конкуренція в справі об'єднання земель Київської Русі всередині XIV століття. Литовський князь Ольгерд і московський Дмитро Донський піднімають русичів проти орди.

5. Цикл «Невідома Україна. Фільм 29.«Між уламками Золотої Орди» (1993). 2 частини. Автор Євген Шафранський, режисер Юрій Репік. XIV-XV ст. Захист Великого Литовсько-Руського князівства від Золотої Орди. Зруйнування Києва Манглі Гіреєм у 1482 році.

6. Цикл «Невідома Україна. Фільм 30.«В Унії та без неї» (1993), 2 частини. Автор І. Пономарьов, режисер та оператор О. Фролов. Кревська унія 1385 року. Зверхність Польської корони. Уведення католицизму в Литві. Поразка Свидригайла, занепад Великого князівства Руського. Українські землі визнають владу литовського князя Сигізмунда. Казимир Ягелончик. Збереження автономії, віри, самобутньої культури українців Руського князівства.

7. Цикл «Невідома Україна. Фільм 34. «Життя за Литовським статутом» (1993), 2 частини. Автор Євген Шафранський, режисер Вадим Бандурко. Унікальний правовий документ Литовсько-Руської держави. Досліджують лінію генезису в правових документах від Римського права, Руської правди до Литовського Статуту і надалі.

8. Цикл «Невідома Україна. Фільм 36. «Захищали, скільки могли» (1993), 2 частини. Автор І. Пономарьов, режисер та оператор О. Фролов. Люблінська Унія 1569 року. Об'єднання Польської та Литовсько-Руської держав під владою короля Сигізмунда Августа.

9. Цикл «Невідома Україна. Фільм 37.«Острозька естафета» (1993), 2 частини. Автор та режисер Людмила Ключова. Полонізація України після Люблінської Унії 1569 року. Культурні осередки в Острозі та Львові за часів князювання Костянтина Острозького. Роль Острозької академії та Львівського братства у поширенні національної культури в Україні.

10. Цикл «Невідома Україна. Фільм 38. «Велика спокуса» (1993). 2 частини. Автор та режисер Е. Блідний. Спроби князів Романа та Данила об'єднати католицьку та православну церкви. Флорентійський собор 1439 року. Виникнення ордену єзуїтів. Зближення Гедеона Балабана з католиками. 1595р., Іпатій Потій і Кирило Терлецький просять Рим про Унію. Дозвіл Папи Клементія III на збереження уніатами православних обрядів. Берестейський собор 1596 року. Князь Острозький засуджує Унію. Іван Вишенський таврує католиків. Козацтво захищає православну віру.

11. Цикл «Невідома Україна. Фільм 39. «Реєстрові, городові, низові» (1993). 2 частини. Автор Богдан Дяченко, режисер Семен Новофастівський. Утворення козацтва і його роль в історії України. Поділ козаків на реєстрових, городовий, низових.

Література: [1]–[6]; [9]; [13]; [14]; [16]; [19]–[24]; [28]; [31]–[36]; [40]–[43]; [45].

Тема 5. УКРАЇНСЬКЕ КОЗАЦТВО ТА КУЛЬТУРА УКРАЇНСЬКОГО БАРОКО (XVII–XVIII СТ.).

Мета заняття: усвідомлення значення національно-визвольного руху під керівництвом Б. Хмельницького для розвитку української культури. Поглиблення знань про роль козацтва в пробудженні національної самосвідомості; визначення особливостей українського бароко як провідного художнього стилю доби, як світовідчуття.

План

1. Суспільно-політична ситуація в Україні у XVII–XVIII ст.
2. Ідейні та естетичні засади бароко. Своєрідність формування українського бароко.
3. Розвиток освіти та науки. «Золота доба» Києво-Могилянської академії.
4. Література, усна народна творчість і театр епохи бароко.
5. Музика епохи бароко.
6. Бароко в архітектурі та живописі України.

Словник: бароко, козацьке бароко, партесний спів, козацькі літописи, шкільна драма, вертеп, інтермедія, акровірші, раки, луни,

фігурні вірші, думи, історичні пісні, іконостас, жовківський художній осередок, портретний живопис.

Методичні рекомендації

Готуючи перше питання практичного заняття, доцільно показати, що на межі XVII і XVIII століть у суспільне і духовне життя України змінилося. Буквально на очах одного-двох поколінь іншими ставали політичні реалії, спосіб життя, спосіб мислення. Багато заважила Хмельниччина як загальнонаціональне піднесення, пов'язане з визвольною боротьбою, що піднесло Україну та відродило смак до політичної і культурної творчості. Виникло нове, відповідне часові світовідчуття. Змінився менталітет українців, бо став відчутним зв'язок часів: Україна – правонаступниця Київської Русі – відновлювала свою державність, школу, мову, храми. Її художній геній породжував літературу, музику, живопис і архітектуру, в яких риси європейського бароко поєдналися з національною своєрідністю та проблематикою. І все це стало можливим завдяки зрослій вазі й авторитету, а відтак і діяльності козацтва.

Розглядаючи друге питання слід показати, що бароко – важливий етап усєї загальнолюдської культури XVI–XVII ст. Це перехід від епохи Відродження до нової якості сприйняття світу, мислення, творчості. Світовідчуття та світорозуміння, що живили барокову культуру, стали своєрідною реакцією на ренесансне світобачення, що ґрунтувалося на безмежній вірі у розумність і логічність світу, його гармонійність, у те, що людина є мірою всіх речей. Світобачення XVII ст. проїняте, навпаки, відчуттям трагічної суперечливості людини та світу, у якому вона посідає зовсім не провідне місце, а є розчиненою в його багатоманітності, підпорядкованою середовищу, суспільству, державі. Тому і в українському бароковому мистецтві співіснують прагнення неможливого та песимізм; пафос боротьби та перемоги, примирення з думкою, що зло сильніше за добро, а смерть сильніша від життя; звеличування слави та суму, образа за людей, охоплених марнославством, марнотою марнот.

У третьому питанні доцільно наголосити, що національна система освіти за Гетьманщини досягла високого рівня розвитку та складалася з початкової, середньої й вищої ланок. Культурно-освітнім центром

України стала Києво-Могилянська академія. У рамках відповіді слід дослідити історію її заснування та систему освіти.

Розглядаючи четверте питання, необхідно зазначити, що література цього періоду відрізняється багатством тематики та жанрів. Варто наголосити на розквіті барокової поезії, проаналізувати зміст проповідницької та публіцистичної прози, розкрити значення козацьких літописів і характер драматичної літератури.

У п'ятому питанні слід підкреслити, що динамічна та драматична за своїм характером барокова культура сприяла подальшому розвитку традиційних і виникненню нових музичних жанрів, провідним серед яких став хоровий (партесний) концерт. Потрібно акцентувати увагу на Глухівській музичній школі, яка підготувала значну кількість музикантів, серед них всесвітньо відомі композитори Д. Бортнянський, М. Березовський, А. Ведель.

Розкриття шостого питання передбачає характеристику архітектури та скульптури України другої половини XVII – XVIII ст. Серед різноманітних стилів особливого поширення набуло козацьке бароко, що найбільше підкреслювало своєрідність українського зодчества та його національний колорит. Бажано відзначити внесок І. Мазепи в розвиток барокового мистецтва України. Слід проаналізувати стилі рококо та класицизм, що теж поширились у тогочасній Україні, навести приклади архітектурних споруд. Органічним елементом зодчества тієї доби стає виразне рельєфне оздоблення споруд, скульптура на стінах. Наприкінці XVII ст. бароко поширюється і в образотворче мистецтво, де помітне місце посідає іконопис, мистецтво гравюри, світський живопис, представлений різноманітними жанрами. Слід наголосити на впливі фламандської школи Рубенса на малярство України.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть чинники національно-визвольного руху в Україні у XVII столітті.
2. Хто вперше дослідив українське бароко, визначте особливості стилю.
3. У чому сутність філософських поглядів Г. Скороводи?
4. Що Ви знаєте про київського митрополита П. Могилу?
5. Який вплив справила українська культура на розвиток культури Росії в XVII ст.?

Теми рефератів

1. Ідеал людини доби бароко.
2. Внесок гетьмана Мазепи в розвиток української культури та мистецтва.
3. Внесок українців у розвиток російської культури XVII–XVIII ст.
4. Києво-Могилянська академія та її роль в історії культури України.
5. Образ Мазепи в художній культурі.

Практичні завдання

1. Підготуйте доповідь на тему «Культурно-просвітницька діяльність Петра Могили».
2. Зробіть презентацію на тему «Києво-Могилянська академія як освітній, науковий та культурний центр».
3. Порівняйте естетико-філософські засади культури європейського та українського бароко та оформіть їх у вигляді порівняльної таблиці.
4. Підготуйте презентацію на тему «Архітектурні шедеври Києва доби бароко» або «Архітектура Західної України доби бароко».
5. Напишіть есе на тему «Іоанн Пінзель – митець світового рівня».

Фільмографія

1. Цикл культурних передач «Очима культури», випуск № 6. «Муза Роксолянська» або на теми української літератури ренесансу та бароко (2011).
2. «Очима культури», випуск № 28. «Несусвітній Артем Ведель».
3. «Очима культури», випуск № 27. «Музика й особиста доля Дмитра Бортнянського».
4. «Очима культури», випуск № 26. «Геніяльний Максим Березовський».
5. Цикл «Невідома Україна. Фільм 4. «За волю» (1993). Автор та режисер С. Супрунюк. Місце України в європейських подіях середини XVII ст. Роль Богдана Хмельницького, полководця, державного діяча, гетьмана України у національно-визвольній війні, відновленні держави і створенні могутньої армії.

6. «Бароко в Україні», Київнаукфільм (1991). Це своєрідна візитівка славного стилю бароко, що зародився в Італії. Бароко дало світу видатні пам'ятки різних видів мистецтва. Особливий і цікавий вияв воно мало в Україні. Цей фільм гортає сторінки історії українського архітектурного бароко. Ви побачите зразки бароко в Україні: Маріїнський палац, Андріївська церква, Велика Лаврська дзвіниця, церкви Києво-Печерської Лаври.

7. «Міф. Українське бароко» (2012). Вперше в українській музейній історії сама виставка стала не меншим твором мистецтва, ніж картини, які вона презентувала. Через нетривкий характер і складне просторове вирішення, збереженим такий «твір» може бути лише на відео. У цьому фільмі пошуки візуальних рим зі смаком приправлені музикою українських барокових композиторів.

Література: [1]–[6]; [9]; [13]; [14]; [16]; [19]; [20]–[24]; [28]; [31]–[33]; [35]; [36]; [40]–[43]; [45].

Тема 6. ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ КІНЦЯ ХVІІІ – СЕРЕДИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ

Мета заняття: простежити основні історичні процеси та розвиток культурного життя на українських землях з другої половини ХVІІІ – до середини ХІХ століття, акцентуючи увагу на мистецьких стилях романтизмі, сентименталізмі, реалізмі, еkleктизмі.

План

1. Соціально-політичні та історичні обставини розвитку України на зламі століть.

2. Розвиток освіти та науки. Процес становлення національної свідомості.

2.1. Культурні аспекти діяльності Кирило-Мефодіївського товариства.

2.2. Діяльність «Руської трійці».

3. Епоха Просвітництва та світоглядні засади українського романтизму.

4. Класицизм у мистецтві, архітектурі, літературі, театрі.

Словник: національно-культурне відродження, романтизм, сентименталізм, класицизм, еkleктизм, ампір, псевдовізантійський стиль, історіографія, народництво, народна творчість, нова українська література, нова літературна мова, етнографія, фольклористика, інтелігенція.

Методичні рекомендації

Розкриваючи перше питання, варто акцентувати увагу на історичних обставинах розвитку українського народу того періоду, коли етно-історична територія України була поділена між Російською та Австро-Угорською імперіями. Окрему увагу пропонують звернути на те, як колонізаційна політика імперій впливала на форми та сутність культурного життя українців. Розкрити причини й наслідки, так званого «розмивання» української культури, її інтеграції до російського загальноімперського духовного простору, фокусуючись на живописі та архітектурі. Процес становлення та розвитку громадсько-політичного та культурного життя кінця XVIII – середини XIX ст. увійшов в історію як «українське національно-культурне відродження». У процесі українського національного відродження науковці вирізняють три етапи: 1) академічний (період збирання спадщини); 2) культурницький (українофільський) та 3) політичний. Цікаво розглянути періодизацію національно-культурного відродження за М. Семчишиним (шляхетський, народницький, модерністичний). Важливо у загальних рисах схарактеризувати господарство України на зламі століть, виникнення фабричного господарства у першій половині XIX ст., капіталізацію Півдня та Правобережжя, початковий етап промислової революції та її наслідки. Мистецьке життя епохи капіталістичних відносин. Перша половина XIX ст. і філософське обґрунтування засад української художньої культури. Художньо-просвітницький рух. Діяльність Новгород-Сіверського патріотичного гуртка. Звернути увагу на розвиток освіти в Україні, яка тісно пов'язана з питанням національного культурного відродження. Українська громадськість вступає у боротьбу за власну систему вищої освіти. В Україні поширюють ідеї представників французького та німецького просвітництва. У 1802 р. починається діяльність Міністерства освіти, яке

систематизувало навчальні заклади, затвердивши чотири типи шкіл: *парафіяльні, повітові, губернські (гімназії), університети*. Детально зупинитися на питанні виникнення та розвитку університетської (вищої) освіти в Україні та наукових знань, що тісно пов'язані з діяльністю університетів.

Вивчення першого підпункту другого питання варто розпочати з історії утворення Кирило-Мефодіївського товариства, його організаторів та учасників, головних ідей та мети першої підпільної політичної національно-визвольної організації. Справу національного та соціального визволення учасники товариства розуміли як справу інтернаціональну, бажали об'єднання всіх слов'ян, де кожен народ міг би мати власну державу та розвивати свою культуру. Програма товариства викладена в маніфесті «Книга буття українського народу», де сформульовані принципи рівності, свободи, релігійної толерантності. Головні завдання – скасування кріпацтва та повалення абсолютизму.

Другий підпункт другого питання включає в себе історію створення та функціонування на Західноукраїнських землях гуртка «Руської трійці», засновниками якого були Маркіян Шашкевич, Яків Головацький і Іван Вагилевич. Важливо звернути увагу на фольклорно-літературну збірку «Зоря» та альманах «Русалка Дністровая» (1837 р.).

Висвітлення третього питання потребує загальної характеристики епохи Просвітництва та художньо мистецького напрямку романтизму. Визначити основні риси романтизму та причини його поширення в Україні. Детально зупинитися на представниках романтизму у літературі, прокоментувати літературні твори, написані під впливом романтичних ідей. Ранні твори Т. Шевченка написані у романтичному стилі (балади «Тополя», «Утоплена», «Причинна», «Русалка»; історичні поеми «Гайдамаки», «Тарасова ніч», «Гамалія», «Іван Підкова», «Великий льох»). Звернутися до творчості П. Куліша (роман «Чорна рада»).

Четверте питання слід розпочати з визначення рис класицизму як мистецького напрямку, його стильових ознак та появи його в українській культурі. Навести приклади класицизму у літературі: «Енеїда» І. Котляревського та травестійні оди П. Гулака-Артемовського. Класицизм в архітектурі варто розглядати у межах чітких стильових ознак та особливостей, порівнюючи зі стилем

бароко, акцентуючи увагу на їх яскравих відмінностях. В архітектурі XIX ст. на зміну пишноті та розкутості українського бароко прийшов стриманий, академічний стиль класицизму. Головною метою архітектора стало не створення зовнішньої привабливості, а внутрішній комфорт (висока *стеля*, вентиляція, освітлення). Відомі зодчі першої половини XIX ст. – А. Воронихін, А. Захаров, О. Брюллов, В. Стасо, В. Беретті та ін. У розвитку класицизму можна виокремити три етапи: 1) становлення стилю; 2) зрілість і 3) занепад.

Питання для самоконтролю

1. Що пов'язувало Тараса Шевченка з Кирило-Мефодіївським братством?
2. У XIX ст. на території України з'явилися перші садово-паркові пам'ятки. Назвіть та схарактеризуйте їх. Якою була їх основна спрямованість?
3. Назвіть найвидатніших збирачів українського фольклору.
4. Чому у 40–60 рр. XIX ст. великої уваги надавали мовознавчим дослідженням?
5. Які соціально-економічні та політичні процеси впливали на культурне життя України XIX ст.?

Теми рефератів

1. Історична ретроспектива українського національного відродження.
2. Культурний герой у народній свідомості (XIX ст.).
3. Українці в російській культурі XIX ст.
4. Роль інтелігенції у творенні культури Нового Часу.
5. Художні стилі в українській архітектурі XIX ст.

Практичні завдання

1. Відвідайте Національний музей Тараса Шевченка (Київ, бул. Т. Шевченка, 12) та проаналізуйте гравюри та картини митця.
2. Створіть презентацію на тему «Поміщицькі маєтки у культурному ландшафті України XIX ст.».
3. На прикладах твору «Вечори на хуторі поблизу Диканьки» Миколи Гоголя доведіть, що автор – український письменник.

4. Перегляньте документальні фільми Ю. Макарова «Мій Шевченко» (2001) та О. Єлисеєвої «Тасмниці генія Шевченка» (2014). Порівняйте підходи режисерів до висвітлення біографії Кобзаря.

5. Напишіть есе на тему: «Що для мене означає бути українцем».

Фільмографія

1. Цикл «Невідома Україна», фільм 54. «Підкупні та підступні» (1993 р.). Автор О. Зотиков, режисер С. Васюков. Аналіз архівних справ розкриває шляхи перетворення козацької еліти на вірнопідданих Російської імперії.

2. Цикл «Невідома Україна», фільм 55. «Гайдамаки» (1993 р.). Автор та режисер О. Рябокрис. Визвольний рух українського народу на чолі з ігуменом Мотронівського монастиря Значко-Яворським, Максимом Залізником, Іваном Гонтою на Правобережній Україні у XVIII столітті. 1768 рік – «Коліїщина».

3. Цикл «Невідома Україна», фільм 56. «Гаркушина криниця» (1993 р.). Автор О. Зотиков, режисер С. Васюков. Семен Гаркуша – останній гайдамака, побратим Івана Гонти. Використані фрагменти з творів Квітки-Основ'яненка, Стороженка, Старицького, Лисенка.

4. Цикл «Невідома Україна», фільм 57. «Біда і слава України» (1993 р.). Автори О. Апанович, М. Юдін, режисер М. Юдін. XVIII століття. Використання Російською імперією Запорізьких козаків у трьох російсько-турецьких, так званих «кримських» війнах. Військові операції Івана Білецького, Петра Калнишевського, Опанаса Ковпака, Якова Сідловського, Антона Головатого, Харка Чепіги. Створення козацького чорноморського війська. Бої під Очаковом та Ізмаїлом.

5. Цикл «Невідома Україна», фільм 58. «Пилип Орлик. Пакти Конституції» (1993 р.). Автор та режисер Л. Анічкін. Конституція гетьмана Пилипа Орлика 1710 року.

6. Цикл «Невідома Україна», фільм 60. «Минуло, та не збулося» (1993 р.). Автор О. Скрипник, режисер М. Дзенькевич. Останні роки Гетьманщини та гетьман Кирило Розумовський. Розквіт освіти, культури, мистецтва, духовності. Малоросійська колегія на чолі з графом Румянцевим. Знищення Запорізької Січі у 1775 році. Ліквідація усіх козацьких полків у 1781 році, знищення

адміністративно-територіального та військового устрою Гетьманщини.

7. Цикл «Невідома Україна», фільм 62. «Нові пани, нові холопи» (1993 р.). Автор та режисер Ю. Бадьянов. Втрата українцями національної самобутності на прикладі родини Миколи Васильовича Гоголя. Його предок – Остап Гоголь був брацлавським полковником, а великий письменник, русифікований українець, стає імперським чиновником чотирнадцятого класу.

8. Цикл «Невідома Україна», фільм 64. «Світанок відродження над Карпатами» (1993 р.). Автор та режисер: Л. Михалевич. Перший поділ Польщі 1772 року – Галичина під владою австрійських Габсбургів. Реформи Марії Терезії, Йосипа II в освіті, духовному житті, кроки до скасування кріпацтва. Відкриття у Львові семінарії й університету з окремим факультетом для українців. Заснування українського товариства. Діяльність «Руської трійці»: Маркіян Шашкевич, Іван Вагилевич, Яків Головацький.

Література: [2]; [4]; [8]; [11]; [16]; [31]; [33]; [35]; [41]; [43]; [45]; [47].

Тема 7. УКРАЇНА ТА УКРАЇНЦІ НА ШЛЯХУ НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ (ДРУГА ПОЛОВИНА XIX – ПЕРШЕ ДВАДЦЯТИРІЧЧЯ XX СТОЛІТТЯ)

Мета заняття: розглянути основні процеси історичного та культурного розвитку в Україні другої половини XIX – початку XX століть на тлі утвердження філософії національної ідеї. Розкрити реалістичні та модерні тенденції розвитку мистецтва та літератури.

План

1. Філософія національної ідеї в українській культурі.
2. Формування українських наукових студій та культурно-просвітницька діяльність громад.
3. Філософсько-естетичні засади українського модернізму. Розмаїття стилєвих течій та напрямів у літературі, мистецтві, архітектурі.
4. Феномен українського театру. Українська модерна драма.

Словник: національний менталітет, модернізм, авангардизм, неокласицизм, футуристи, символісти, неоромантики, модерн,

неромантизм, імпресіонізм, експресіонізм, декаданс, конструктивізм.

Методичні рекомендації

Для українського культурного процесу другої половини XIX ст., зокрема на східних землях, важливим напрямком стає розвиток філософії національного характеру, завдяки якій формується інтелектуальна Україна. Активне зацікавлення українських науковців філософськими течіями західної Європи в першій половині XIX ст. (ідеалістична філософія) продовжує розвиватися у педагогічних та науково-дослідницьких працях таких учених як С. Гогоцький, П. Юркевич, В. Лесевич, О. Потебня та ін. Творцями ідей української філософської думки ставали українські письменники-мислителі, які часто були змушені писати російською мовою; ідеться про М. Гоголя, М. Костомарова, П. Куліша. У другій половині XIX ст. більш зрілою та згуртованою стає інтелігенція, яка проголошує новий принцип національного визволення – «повернення до народу», який передбачав духовне та політичне самовизначення. Впровадження такої ідеології відкрило мовну та етнічну єдність усіх українських земель. Проте формування національної еліти відбувалося в умовах жорсткого тиску, цензури, заборон та утисків (Валуївський 1863 р, Емський 1876 р. укази про заборону української мови).

Розгляд другого питання варто розпочати з обговорення виникнення «недільних шкіл», які проіснували з 1859 до 1862 р. за підтримки української інтелігенції. У Західній Україні поширювалася діяльність «Просвіт», яка була тісно пов'язана з революційною, національно-визвольною боротьбою. Своїм головним завданням «Просвіти» вважали друкування книжок для народу, відкриття бібліотек, читання лекцій, здійснення театральних постановок, боротьбу за викладання українською мовою в школах. У 1873 р. засноване Літературне Товариство ім. Т. Шевченка (пізніше – НТШ). На початку XX ст. у Західній Україні виник ще один напрям національно-культурної роботи – січовий рух. «Січовики» відроджували запорізькі традиції, пропагували українську національну символіку (малинові козацькі корогви, жовто-синій прапор) і козацьку пісню, відкривали читальні, проводили спортивні змагання. У Галичині зростає

кількість україномовних газет, часописів і журналів – журнал «Літературно-науковий вісник» (1898–1914), часописи «Молода Україна» (1900–1903), «Артистичний вісник» (1905); газети «Діло», «Воля» та ін. У Києві виходив друком «Літературно-науковий вісник» під редакцією М. Грушевського. Національно-культурну проблематику розкривав на своїх сторінках журнал «Українська хата». Звернути увагу на ідеї щодо розвитку економіки, науки, освіти, морального вдосконалення суспільства, які обстоювали В. Каразин, І. Франко, П. Грабовський. А також – на розвиток гуманітаристики, яка збагатилася творами М. Костомарова, М. Грушевського, О. Лазаревського, В. Антоновича. Історико-етнографічні дослідження здійснював Ф. Вовк, ціннісні археологічні розкопки в Трипіллі та Зарубинцях здійснив В. Хвойко. Варто проаналізувати роль церкви у культурному житті українців, яка на початку ХХ ст. продовжувала відігравати важливу роль у побуті та культурному житті, поширенні освіти. У Галичині уніатське духовенство обстоювало культурну вартість української мови, народних звичаїв, потребу в поширенні освіти. Винятково важливе значення для Західної України мала діяльність митрополита Андрея Шептицького (1900–1944), який обстоював ідею державності.

Розкриття третього питання потребує загальної характеристики філософсько-естетичних засад модернізму: з'ясувати основні особливості стилю, звернути увагу на нові тенденції українського мистецтва на початку ХХ ст., назвати найяскравіших діячів літератури, архітектури, мистецтва, звернутися до їхніх творів. Далі розглянути і охарактеризувати кожен окрему стильову течію та напрям у літературі, виокремлюючи їх представників. Творчість неокласиків (П. Филипович, М. Зеров, О. Бургардт, М. Драй-Хмара та ін.) тяжіла до строгої досконалості форми, пошуку гармонії духу, поваги до «вічних» начал людської душі та відповідно абсолютної художньої правди. Для неоромантизму характерне реалістичне зображення життя з напрямом романтизму (О. Кобилянська, М. Вороний, М. Коцюбинський). Український символізм відрізнявся від європейського та російського тим, що поступався філософською концептуальністю та естетичною визначеністю, містив менше езотеризму, містицизму, більше відгукувався на життя і був небайдужим до ідей національного визволення (Олександр Олесь, М. Філянський, С. Черкасенко,

Грицько Чупринка). Футуризм – формалістичний напрям у літературі та мистецтві ХХ ст., нове мистецтво, співзвучне динамічному ритму нового віку «хмарочосно-машинно-автомобільної» культури (М. Семенко, Гео Шкурупій, Ю. Яновський, М. Бажан, М. Терещенко та ін.). Імпресіонізм характеризує психологізм змалювання персонажів, прагнення відтворити найтонші зміни настроїв, схопити миттєве враження (М. Коцюбинський, О. Кобилянська, М. Руданський та ін.). Представником експресіонізму в українській літературі початку ХХ ст. був В. Стефаник. Художники-експресіоністи вважали світ абсурдним, негармонійним і хаотичним, ворожим щодо «природної» людини (елементи напрямку простежуються у творах Л. Курбаса, Миколи Хвильового, О. Довженка, В. Підмогильного, М. Бажана, Т. Осьмачки та ін.). На початку ХХ ст. в архітектурі утверджується стиль *модерн* (з фр. – новітній, сучасний) та в його межах з'являються напрями віденський ренесанс, псевдовізантійський стиль.

Розгляд четвертого питання варто розпочати з літературної та організаторської діяльності М. Старицького, М. Кропивницького та І. Тобілевича, завдяки їхнім зусиллям виник український професійний театр. Важливо наголосити на високій майстерності та професійній грі акторів: М. Садовського, М. Заньковецької, П. Саксаганського, Г. Затиркевич. Паралельно з драматичним репертуаром поширився і музичний репертуар, вагоме значення у театральних та оперних постановках посіла творчість М. Лисенка (опери «Різдвяна ніч», «Тарас Бульба»). На початку ХХ ст. творцями нового модерного театру стали письменники-драматурги Леся Українка, В. Винниченко та Олександр Олесь, які збагатили театральний репертуар модерними ідеями. Варто звернутися до їх драматичного доробку. Революцією в українському театральному мистецтві стало заснування «молодого театру», театру «Березіль» Л. Курбасом.

Питання для самоконтролю

1. Дайте загальну характеристику діяльності «Просвіти», «Соколів», «Січей» як форми патріотичного виховання молоді.
2. Що ви знаєте про харківські літературні альманахи? Яка їх роль в українській культурі ХІХ століття?
3. Що вам відомо про першу оперу в Україні? Хто її автор?

4. Яку роль відігравали університети в культурному житті України другої половини XIX – початку XX ст.?
5. Розкрийте основні напрямки діяльності Центральної ради.

Теми рефератів

1. Жінка-митець в українській культурі XIX століття. Особливості художнього світосприйняття.
2. Українська мова та національна культура. Проблеми існування.
3. Національна ідея у філософському світогляді М. Драгоманова.
4. Роль М. Грушевського у національно-культурному розвитку народу.
5. Архітектура класицизму й ампіру в Україні XIX століття.

Практичні завдання

1. Схарактеризуйте творчі здобутки Харківського університету як головного осередка культурної справи на Лівобережжі у XIX столітті.
2. Складіть таблицю характерних стильових ознак романтизму, класицизму, модернізму в літературі, архітектурі та образотворчому мистецтві.
3. Створіть презентацію на тему: «Українці у російській культурі XIX ст.».
4. Відвідайте Національний академічний драматичний театр імені Івана Франка.
5. Прослухайте уривки опер М. Лисенка «Різдвяна ніч», «Утоплена», «Наталка Полтавка», «Тарас Бульба» та поділіться своїми враженнями з одногрупниками.

Фільмографія

1. Цикл «Невідома Україна», фільм 74. «Міський бум» (1993 р.). Автор та режисер: А. Аліфанов. Розвиток будівництва, транспорту, індустрії у містах України. Три промислові регіони: Правобережжя – цукроваріння, Лівобережжя – машинобудування, важка промисловість, Південь – гірнична справа, металургія, суднобудування. Розквіт торгівлі та банківської діяльності.
2. Цикл «Невідома Україна», фільм 75. «Земля-Годувальниця» (1993 р.). Автор та режисер К. Крайній. Розвиток сільського господарства після 1861 року. Модернізація господарських

економій, впровадження індустрії до аграрної справи, будівництво залізниці, вкладання капіталу в сільськогосподарські банки, торгівля з Європою. «Цукрова революція». Ханенки, Харитоненки, Браницькі, Терещенки.

3. Цикл «Невідома Україна», фільм 79. «Після Валуєвського указу» (1993 р.). Автор та режиссер С. Полешко. Валуєвський і Емський укази. Українофільство. Діяльність М. Драгоманова.

4. Цикл «Невідома Україна», фільм 82. «Між двома імперіями» (1993 р.). Автор та режиссер А. Тимченко. Доля українців у Росії і Австро-Угорщині. Формування національної ідеї В. Антоновичем, О. Кониським, М. Драгомановим. Створення Революційної Української партії. Галичина – автономна провінція Австро-Угорщини. Перша українська школа та гімназія. Наукове товариство імені Т.Г. Шевченка. Заснування Української Радикальної партії. Депутати Галицького сейму та Австрійського парламенту – І. Франко і М. Павлик.

5. Цикл «Невідома Україна», фільм 84. «І почалася революція» (1993 р.). Автор та режиссер О. Денисенко. Український політичний рух під час I світової війни. Примусова русифікація. Арешт і заслання митрополита Андрея Шептицького. Товариство українських поступовців Д. Дорошенко, С. Єфремов, В. Ліпинський, М. Міхновський, М. Грушевський, П. Стебницький, Р. Лизогуб, С. Петлюра.

6. Цикл «Невідома Україна», фільм 86. «Михайло Грушевський» (1993р.). Автори А. Ящишин, дикторський текст І. Жук, режисер О. Єршова. Біографічний нарис про першого Президента Української держави.

7. Цикл «Невідома Україна», фільм 89. «Трикутник смерті» (1993 р.). Автор Є. Шаботенко, режисер О. Драгаєв-Бойчук. Боротьба українського народу за свою незалежність з осені 1918 року до середини 1919 року. Створення Директорії на чолі з В. Винниченком. Проголошення Української Народної Республіки. Об'єднання усіх українських земель в єдину державу – Україну. Листи В. Короленка до Луначарського про звірства більшовицького ЧК на Полтавщині.

Література: [4]; [5]; [8]; [10]; [11]; [16]–[18]; [20]; [22]–[24]; [26]; [31]–[34]; [36]; [40]; [41]; [43]; [45]; [47]; [48].

Тема 8. УКРАЇНА У ПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРИ ТОТАЛІТАРИЗМУ ТА ПОСТТОТАЛІТАРИЗМУ (20–80 РР. ХХ СТОЛІТТЯ)

Мета заняття: розкрити основні історичні дискурси доби, простежити складний розвиток культурного процесу у Радянській Україні періоду 20–80 рр. ХХ ст..

План

1. Політика українізації: завдання та наслідки. Розвиток освіти.
2. Український культурний ренесанс та особливості розвитку літературного процесу.
 - 2.1. Літературні угруповання «Гарт», «Плуг», «Ланка», «Молодняк», ВАПЛІТЕ: цілі та досягнення.
 - 2.2. Літературна дискусія 1925–1928 рр.
3. Наступ тоталітаризму на українську культуру. «Розстріляне відродження».
 - 3.1. Досягнення української академічної науки.
 - 3.2. Український кінематограф.
4. Шістдесятництво як суспільно-політичний, філософсько-ідеологічний, літературно-мистецький та науковий феномен.

Словник: коренізація, політика «культурної революції», НЕП, «розстріляне відродження», модернізм, авангардизм, «Гарт», «Плуг», «Пролеткульт», «Ланка», ВАПЛІТЕ, футуристи, конструктивізм, сталінський псевдокласицизм, експериментальний театр, «романтика вітаїзму».

Методичні рекомендації

Розгляд першого питання варто розпочати з короткого історичного екскурсу. Після 1921 р. українські землі опинилися у складі різних держав. Основна їх частина входила до складу Української РСР. Західна Україна (Східна Галичина, Західна Волинь, частина Полісся) відійшли до Польщі. Північна Буковина була захоплена Румунією, Закарпаття – Чехословаччиною. До 1923 р. радянський український уряд проводив курс на русифікацію, згідно з яким ворожою була українська національна культура. З 1923 р. на радянській частині України починається ленінська політика «коренізації», яка згодом дістала назву *українізації*. Вона була спрямована на підготовку, виховання та

висування кадрів корінної нації, врахування національних чинників у формуванні державного апарату, організацію мережі шкіл, закладів культури, видання газет, журналів та книг мовами корінних народів. Варто розглянути періодизацію українізації за М. Семчишиним. Перший етап – початковий (1923–1925), другий етап – вершковий (1925–1928), третій етап – ступенева ліквідація або «постишівщина» (1928–1932–1933). Кожен з етапів мав свої особливості та важливих діячів, які безпосередньо впливали на процес українізації. Звернути увагу на два підходи до розуміння українізації: позитивний, за яким українізацію розуміли як об'єктивний процес, необхідну складову національного відродження, і негативний, – коли українізацію розглядали як насильницьку денационалізацію, асиміляцію неукраїнського населення.

Друге питання та його підпункти пов'язані з бурхливим літературним розвитком. Для розуміння літературного процесу необхідно виокремити літературні напрями: неокласицизм, неосимволізм, конструктивізм, необароко, панфутуризм; дослідити знакові літературні угруповання: «Гарт», «Плуг», «Пролеткульт», «Ланка», ВАПЛІТЕ та зрозуміти їх цілі та завдання, проаналізувати творчість їх представників. Окремої уваги потребує літературна дискусія 1925–1928 рр., викликана ідеологічними памфлетами Миколи Хвильового. У памфлеті «Московські задрипанки» Микола Хвильовий закликає літераторів рівнятися на кращі європейські зразки та «психологічну Європу», і в жодному разі не на Росію. Другим важливим гаслом письменника була ставка на «Азіатський ренесанс». Ще одним гаслом, яке за переконанням М. Хвильового мало стати стилем культури була «романтика вітаїзму».

Висвітлення третього питання потребує вивчення передумов появи терміна «розстріляне відродження». Національно-культурне відродження 1920–30-х рр. було жорстоко придушене сталінізмом і увійшло в історію як «розстріляне відродження». Термін увів дослідник Ю. Лавріненко. Репресії стали частиною сталінської «культурної політики». Культурні процеси уніфікували за допомогою штучного методу «соціалістичного реалізму», який передбачав оспівування досягнень соціалізму. Репресій зазнали діячі культури. Для глибшого розуміння значення митців

«розстріляного відродження» та представників «соціалістичного реалізму» потрібно порівняти їх творчі досягнення, проаналізувати художні доробки. Серед репресованих такі відомі представники української культури, як письменники М. Куліш, В. Підмогильний, Є. Плужник, Г. Епик, М. Зеров, М. Драй-Хмара, Григорій Косинка, М. Ірчан, Д. Фальківський, художники М. Бойчук, В. Седляр, І. Падалка, А. Петрицький, режисер Л. Курбас, архітектор Д. Дяченко, науковці А. Кримський, Д. Багалій, П. Тутковський та ін.

У 20–30 рр. ХХ ст. українська наука досягла високого рівня. Центром наукового життя був Київ, де зосереджувались основні філії Української Академії Наук. Найбільш активно розвивається історичний напрямок досліджень. Окрему увагу варто приділити напрацюванням дослідників, які працювали у руслі гуманітаристики – історики М. Грушевський, Д. Багалій, Д. Яворницький, орієнталіст А. Кримський, історики літератури М. Петров, С. Єфремов, В. Перетц, етнограф В. Гнатюк, музикознавець Ф. Колесса та ін.

Під час вивчення другого підпункту третього питання потрібно пояснити значення появи кінематографу для історії розвитку українського культурного процесу. Детально розглянути творчість О. Довженка-режисера, його фільми «Звенигора» (1927), «Земля» (1930).

Розкриваючи четверте питання, варто звернутися до творчості нової генерації культурних діячів так званих «шістдесятників» та проаналізувати її. У літературі це – В. Симоненко, Л. Костенко, В. Стус, І. Світличний, Д. Павличко, І. Драч; публіцист В. Чорновіл; художники А. Горська, Л. Семикіна, О. Заливаха, Т. Яблонська, К. Білокур, М. Примаченко; оперні співаки Д. Гнатюк, А. Солов'яненко, Є. Мірошніченко, Д. Петриненко; режисери С. Параджанов, Ю. Ілленко та ін.

Питання для самоконтролю

1. Схарактеризуйте українську культуру радянського періоду.
2. Кого з українських експресіоністів ви знаєте? Дайте коротку характеристику цього напрямку творчості його представників.
3. Що ви знаєте про таких діячів як О. Архипенко, І. Огієнко, В. Кричевський, М. Бойчук?

4. Назвіть найбільш популярну форму художньої творчості у роки II світової війни. Чому саме вона домінувала серед інших форм?
5. Що таке авангард? Які основні риси українського авангарду? Назвіть представників цього напрямку.

Теми рефератів

1. Доля українського митця у XX столітті.
2. Більшовики й українська інтелігенція.
3. Загальнолюдське та національне у творчості шістдесятників.
4. Місце та роль О. Довженка у світовому кінематографі.
5. Українська церква в умовах радянського тоталітаризму.

Практичні завдання

1. З допомогою таблиці створіть хронологію найзнаковіших історичних подій Радянської України та проаналізуйте їх наслідки для подальшого розвитку української держави.

2. Створіть порівняльну таблицю жанрових особливостей класичного та модерного українського театру. Проаналізуйте їх.

3. Перегляньте фільм С. Параджанова «Тіні забутих предків» та дайте відповідь на питання, чому цей фільм відносять до поетичного кіно?

4. Проаналізуйте твори поетів-шістдесятників: В. Стуса, Л. Костенко, Д. Павличка, І. Драча. Що на вашу думку у них спільного?

5. Прослухайте музичні композиції Володимира Івасюка та спробуйте пояснити, чому дослідник В. Перкун називає пісні В. Івасюка націстворчими?

Фільмографія

1. Цикл «Невідома Україна», фільм 92. «Павло Скоропадський» (1993 р.). Автор О. Скрипник, режисер Н. Богданенко. Життя та діяльність останнього гетьмана України Павла Петровича Скоропадського. Проголошення у квітні 1918 року гетьманської України та її соціально-економічна та міжнародна політика. Створення Української Академії Наук. Криза та падіння гетьманської влади.

2. Цикл «Невідома Україна», фільм 93. «Симон Петлюра» (1993 р.). Автор Є. Шаботенко, режисер О. Драгаєв-Бойчук, композитор і виконавець пісень І. Жук. Життєвий шлях, соціальна позиція одного з найвидатніших діячів визвольної боротьби українського народу Симона Петлюри, журналіста, генерального секретаря військових справ у Центральній Раді, голови Директорії, головного отамана Українського війська, убитого в еміграції в Парижі.

3. Цикл «Невідома Україна», фільм 96. «Більшовики перемагають» (1993 р.). Автор Є. Шаботенко, режисер Н. Богданенко. Похід Української Діючої і Української Галицької армій на Київ. Боротьба з арміями Денікіна, поляків і більшовиків. Ризький договір 1921 року, поділ України. Трагічний фінал української визвольної боротьби.

4. Цикл «Невідома Україна», фільм 97. «Воля відходить з боями» (1993 р.). Автор та режисер В. Сегеда. Кронштадтське повстання. Каральні експедиції Тухачевського. Поразка армії Юрія Тютюнника. Голодомор 1921–22 рр. в Україні. НЕП. Утворення СРСР та входження до його складу Української РСР. Тимчасова українізація.

5. Цикл «Невідома Україна», фільм 98. «Великий злам» (1993 р.). Автор та режисер С. Лисенко. Перша п'ятирічка 1928–33 рр. Косіор на чолі тотальної колективізації в Україні. Двадцятип'ятитисячники. Розкуркулення. Голодомор 1933 року.

6. Цикл «Невідома Україна», фільм 99. «Замордовані покоління» (1993 р.). Автор та режисер Г. Ахмадєєв. Сталінські репресії.

7. Цикл «Невідома Україна», фільм 105. «Від «Хрущовської відлиги» до «Празької весни» (1993 р.). Автор сценарію Л. Кульчицька. Режисер Є. Мокроусов. Україна 1955–1968 років. XX з'їзд КПРС. Реформи М. Хрущова: пом'якшення політичного клімату, звільнення політв'язнів, ліквідація концтаборів. Перші дисиденти і шестидесятники в Україні: Л. Лук'яненко, І. Драч, Л. Костенко, В. Симоненко та інші. Усунення Хрущова від влади. Повернення до сталінських методів керівництва.

Література: [2]; [4]; [5]; [8]; [10]; [16]–[18]; [22]; [24]; [29]; [31]–[33]; [36]; [43]; [47].

Тема 9. ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ НЕЗАЛЕЖНОСТІ (90-ТІ РР. ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ)

Мета заняття: вивчити історичні та культуротворчі процеси в Україні, починаючи від 90-х рр. ХХ століття до сьогодення. Розкрити основні проблеми розвитку української культури в умовах незалежності, окреслити перспективи та місце української культури в європейському культурному просторі. Осмислити переваги формування свідомого українця, що живе, керуючись, національними та європейськими цінностями.

План

1. Національний простір після проголошення незалежності України 24 серпня 1991 р.: особливості державотворення, політичний розвиток. Проблеми, традиції, перспективи.

2. Розвиток українського мистецтва у постмодерну добу: література, образотворче мистецтво, кіно, театр, музика, музейна справа та ін.

3. Українська церква.

4. Нове осмислення української традиції і європейського культурного простору у літературі, науці, ЗМІ, політиці.

Словник: суверенітет, постмодернізм, комерційні жанри в літературі, кіч, мистецький андеграунд, масова культура, Болонський процес, бієнале, автокефальна церква.

Методичні рекомендації

Перше питання найкраще розглядати у контексті соціально-політичної ситуації в Україні до та після проголошення незалежності. Акцентувати увагу на важливих історичних датах: 16 липня 1990 р. була прийнята Декларація про державний суверенітет України; 24 серпня 1991 р. Верховна Рада України прийняла Акт проголошення незалежності України, всенародне визнання якого було підтверджене на референдумі 1 грудня 1991 р.; у 1992 р. було затверджено національну символіку держави: герб – тризуб князя Володимира, прапор – синьо-жовтий, гімн – «Ще не вмерла України ні слава, ні воля» (слова П. Чубинського, муз. М. Вербицького). Важливою подією в утвердженні суверенітету та незалежності держави стало прийняття Верховною Радою України

28 червня 1996 р. Конституції України. Важливо звернути увагу на роль молоді у становленні суверенної України: Революція на граніті (1990 р.), Помаранчева Революція (2004 р.), Революція Гідності (2013–2014 рр.). Простежити розвиток журналістики та її вплив на суспільні процеси (газети «Дзеркало тижня», «День», інтернет-видання «Українська правда»). Поступово культура в Україні позбавляється радянської заідеологізованості, переорієнтовуючись на європейські загальнолюдські цінності. Перехід до нового етапу ринкових відносин та стрімка популяризація масової культури, завдяки новітнім засобам комунікації та транслювання інформації (телебачення, мобільний зв'язок, цифрові технології, Інтернет) неоднозначно впливають на формування національного культурного простору. З одного боку стає доступною досі заборонена та невідома інформація, наприклад, друкують заборонені твори українських письменників І. Багряного, О. Теліги, В. Стуса, І. Світличного, Є. Плужника та ін., з'являються нові музеї, історико-культурні центри, розвивається українська естрада, відроджуються національні традиції тощо, а з іншого боку, українська культура повсякчас зазнає агресивного впливу російської ідеології, що призводить до штучно створюваних мовних проблем.

Друге питання потребує з'ясування значення складного поняття «доба постмодернізму» та усвідомлення впливу постмодерних тенденцій на кожен із напрямів української культури: літературу, образотворче мистецтво, кіно, театр, музики, музейну справу, книговидання тощо. Дослідити літературну творчість українських письменників: О. Забужко, Ю. Андруховича, М. Магіос, О. Ірванця, Ю. Винничука, С. Жадана, В. Шкляра та ін. Ознайомитись з найважливішими здобутками українських художників: І. Марчука, А. Криволапа, О. Ройтбурда, В. Цагалова, О. Клименко, І. Чічкан, О. Мась, В. Франчук та ін. Осмислити роль нових культурних осередків «Мистецького Арсеналу» та «PinchukArtCentre» у розвитку мистецтва в Україні.

Третє питання варто розпочати з дослідження історії Української Православної Церкви та Української Православної Церкви Київського Патріархату, акцентуючи увагу на значенні релігії у культурному розвитку та консолідації нації.

Розкриваючи четверте питання, слід проаналізувати на конкретних прикладах інтеграційні процеси, що відбуваються в Україні, європоцентричність, пробудження громадянської та громадської ініціатив, виникнення громадських рухів, розповсюдження значення волонтерської діяльності, які накладаються на технологічну і комунікативну глобалізацію, міграційні зміни всередині суспільства, ідентифікаційні та реідентифікаційні процеси особистісного розвитку кожного українця, які відбуваються на тлі сплеску інтересу та прояву патріотичних почуттів і нових ставлень до історії, культури, релігії, традицій і звичаїв українського народу. Проаналізувати найновіші найвагоміші досягнення у гуманітарній та технічній галузях.

Питання для самоконтролю

1. Порівняйте модерністську та постмодерністську моделі світу.
2. Яка роль засобів масової інформації у сучасній культурі?
3. Яка роль науково-технічної революції як чинника сучасної культури?
4. Що ви знаєте про культурно-мистецьку формацію «Буриме»?
5. Яка роль освіти в українській культурі початку ХХІ століття?

Теми рефератів

1. Художня культура України у добу незалежності.
2. Культура та політика. Особливості взаємодії.
3. Художньо-масові форми дозвілля в Україні та розвиток професійного мистецтва.
4. Роль Т. Шевченка у духовному відродженні нації (2004, 2014 рр..).
5. Петриківський розпис: традиція та сучасність.

Практичні завдання

1. На прикладі п'яти імен доведіть вагомість національного культурного здобутку України у світі. Поясніть свій вибір.
2. Перегляньте фільм «Поводир» (реж. О. Санін, 2013 р.) визначте його основну ідею.
3. Створіть презентацію на тему: «Сучасне українське мистецтво».

4. Творчість кого із сучасних українських письменників вам найбільше цікава та чому? Підготуйте коротке інформаційне повідомлення про свого улюбленого сучасного письменника.

5. Запропонуйте своє бачення розвитку української культури через двадцять років.

Фільмографія

1. Цикл «Невідома Україна», фільми 106, 107. «Від дисиденства до незалежності» (1993 р.). Автор сценарію: І. Ставицький. Режисер: С. Сніжний. Шлях України від 1960-х років до проголошення у 1991 році Акту про незалежність. Розправа з дисидентами. Рух шестидесятників (В. Симоненко, Л. Костенко, М. Вінграновський, І. Дзюба, І. Світличний, Є. Сверстюк, В. Стус, І. Калинця, В. Мороз, Є. Гуцало, В. Чорновіл, Л. Лук'яненко. 1986 рік – Чорнобильська катастрофа. Мітинги протесту. Розпад Радянського Союзу. Акт про незалежність.

2. Цикл «Невідома Україна», фільми 108. «Повернута самостійність» (1993 р.). Автор сценарію А. Карась. Режисер В. Сегеда. 1991-93 роки. Всенародний референдум за незалежність України. Вибори Президента. Присяга Леоніда Кравчука народу України. Урочиста передача Миколою Плав'юком президентських повноважень і документів Державного Центру УНР першому президентові незалежної України.

3. Україна. Становлення нації, фільми 1. «Від Русі до України»,

2. «Україна чи Малоросія?», 3. «Навіки разом», 4. «Незалежність» (2008). Режисер Єжи Гофман. Народження, розвиток та становлення української нації від найдавніших часів до 2008 р.

4. Лекція О. Забужко «Українська література доби Незалежності та європейський контекст» (2015). <https://www.youtube.com>

5. Лекція О. Забужко: Культура як національний наратив. Чи може бути успішною країна без CV? <https://www.youtube.com>

6. Іван Огієнко. Українська церква. Нариси з історії Української Православної Церкви (Аудіокнига). <https://www.youtube.com>

7. Іван Марчук «Голос моєї душі» (1998 р.). Режисер: О.Коваль.

Література: [2]; [4]; [5]; [8]; [10]; [16]–[18]; [22]; [24]; [31]–[33]; [38]; [42]; [46].

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ

1. *Абрамович С. Д.* Церковне мистецтво / С. Д. Абрамович. – К. : Кондор, 2005. – 208 с.
2. *Богущий Ю. П.* Стан та перспективи розвитку культури в Україні / Ю. П. Богущий. – К.: ДАКККіМ, 2004. – 51 с.
3. *Вечерський В.В.* Українські дерев'яні храми / В. В. Вечерський. – К. : Наш час, 2007. – 269 с.
4. *Горський В. С.* Історія української філософії: курс лекцій / В. С. Горський. – К. : Наукова думка, 1997. – 286 с.
5. *Горський В. С.* Філософія в українській культурі: методологія та історія. Філософські нариси / В. С. Горський. – К. : Центр практичної філософії, 2001. – 236 с.
6. *Жишкович В. І.* Пластика Русі-України: X – перша половина XIV століть / В. І. Жишкович. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 1999. – 240 с.
7. *Історія декоративного мистецтва України: У 5 т. – Т. 1* Від найдавніших часів до пізнього середньовіччя / гол. ред. Г. Скрипник НАН України, ІМФЕ ім. М. Рильського. – К., 2010. – 480 с.
8. *Історія світової та української культури: підручник для вищ. навч. закл.* / Греченко В.А. та ін. – Літера ЛТД, 2010. – 480 с.
9. *Історія України в особах: IX–XVIII століття* / В. Замлинський та ін. – К.: Україна, 1993. – 396 с.
10. *Історія української культури: навч. посібник* / О. Ю. Павлова та ін. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 343 с.
11. *Історія української культури: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів* / І. Я. Хома та ін. Вид-во Львівської політехніки, 2012. – 351 с.
12. *Історія української культури: У п'яти томах. – Т. 2: Українська культура XIII – першої половини XVII століття* / за ред. В.М. Даниленко. – К.: Наук. думка, 2001. – 848 с.
13. *Історія українського мистецтва: у п'яти томах – Т. 2: Мистецтво середніх віків* / гол. ред. Г. Скрипник НАН України, ІМФЕ ім. М. Рильського. – К., 2010. – 1296 с.
14. *Історія українського мистецтва: У п'яти томах – Т. 3: Мистецтво другої половини XVI – XVIII століття* / гол. ред.

Г. Скрипник НАН України, ІМФЕ ім. М. Рильського. – К., 2011. – 1088 с.

15. *Історія української культури: У п'яти томах.* – Т. 2: Українська культура XIII – першої половини XVII століття / В. М. Даниленко (гол. ред.). – К.: Наук. думка, 2001. – 848 с.

16. *Історія української культури* / За ред. І. Крип'якевича. – К.: Либідь, 2002. – 656 с.

17. *Історія української та зарубіжної культури: Навчальний посібник* / За ред. С.М. Клапчука. – К.: Знання-Прес, 2002. – 351 с.

18. *Кордон М. В.* Українська та зарубіжна культура / М. В. Кордон. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 576 с.

19. *Корній Л. П.* Історія української музики. – Частина 1: Від найдавніших часів до середини XVIII століття / П. П. Корній. – Київ-Харків-Нью-Йорк: Вид-во М.П. Коць, 1996. – 314 с.

20. *Кривич Д. П.* Українське мистецтво: Навч. посібн.: У 3 ч. – Ч. 2. / Д. П. Кривич – Львів: Світ, 2004. – 268 с.

21. *Культурологія: українська та зарубіжна культура: навч. посібник* / за ред. М. М. Заковича, І. А. Зязюна та ін. – К.: Знання, 2009. – 589 с.

22. *Левченко М.* Українська художня культура: навч. посібник / М. Левченко. – Херсон, 2009.

23. *Лекції з історії світової та вітчизняної культури* / за ред. А. Яртіся, В. Мельника. – Львів: Світ, 2005. – 568 с.

24. *Лозко Г.* Етнологія України: Філософсько-теоретичний та етнорелігієзнавчий аспект / Г. Лозко. – К.: АртЕК, 2001. – 304 с.

25. *Макаров А.* Світло українського бароко А. Макаров. – К.: Мистецтво, 1994. – 288 с.

26. *Макарчук С. А.* Етнічна історія України: навч. посіб / С. А. Макарчук. – К.: Знання, 2008. – 472 с.

27. *Михайлова Р. Д.* Художня культура Галицько-Волинської Русі / Р. Д. Михайлова. – К.: Слово, 2007. – 490 с.

28. *Овсійчук В.* Українське малярство Х–XVIII ст. Проблеми кольору / В. Овсійчук. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 2006. – 344 с.

29. *Перкун В.* Володимир Івасюк / В. Перкун. – К., 2013, – 62 с.

30. *Попович М.* Григорій Сковорода: філософія свободи / М. Попович. – К.: Майстерня Білецьких, 2007. – 256 с.

31. *Попович М. В.* Нарис історії культури України / М. В. Попович. – К.: АртЕК, 1998. – 728 с.
32. *Русин М. Ю.* Історія української філософії: навч. посібник / М. Ю. Русин. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2008. – 591 с.
33. *Семчишин М.* Тисяча років української культури. Короткий огляд історико-культурного процесу / М. Семчишин. – Київ-Торонто-Сідней, 1990.
34. *Степовик Д.* Історія української ікони Х–XX століть / Д. Степовик. – К.: Либідь, 2004. – 442 с.
35. *Український іконопис XII – XIX ст.* – К.: Галерея, 2005. – 256 с.
36. *Українська культура в європейському контексті* / за ред. Ю.П. Богуцького. – К.: Знання, 2007. – 679 с..
37. *Уманцев С. Ф.* Мистецтво давньої України. Історичний нарис / С. Ф. Уманцев. – К.: Либідь, 2002. – 328 с.
38. *Феномен Петра Могили: Біографія. Діяльність. Позиція* / Климов В. та ін. – К.: Дніпро, 1996. – 270 с.
39. *Хижняк З. І.* Історія Києво-Могилянської академії / З. І. Хижняк. – К.: Вид дім «КМ Академія», 2003. – 184 с.
40. *Художня культура України: навч. посібник* / за заг. ред. Л. М. Масол. – Х.: Ранок, 2010. – 240 с.
41. *Чижевський Д. І.* Історія української літератури / Д.І. Чижевський. – К.: Академія, 2008. – 568 с.
42. *Шевнюк О. Л.* Українська та зарубіжна культура: навч. посібник / О. Л. Шевнюк. – К.: Знання-Прес, 2002. – 277 с.
43. *Шейко В. М.* Історія української культури: навч. посібник / В. М. Шейко, В. Я. Білоцерківський. – К.: Знання, 2009. – 413 с.
44. *Шейко В. М.* Історія української культури: навч. посібник / В. М. Шейко, Л. Г. Тишевська. – К.: Кондор, 2006. – 264 с.
45. *Янів В.* Нариси до історії української етнопсихології / В. Янів. – К.: Знання, 2006. – 341 с.
46. <http://litopys.org.ua/>
47. <http://pidruchniki.ws/kulturologiya/>
48. <http://www.info-library.com.ua/books.html>

Навчальне видання

ІСТОРІЯ ТА КУЛЬТУРА УКРАЇНИ

Методичні рекомендації
до самостійної роботи студентів
усіх галузей знань і спеціальностей
денної форми навчання

Укладачі:
БУРЛАКОВА Ірина Вікторівна
СЕНЧИЛО Надія Олексіївна
ВОЛШ Оксана Володимирівна

Редактор *З. О. Остап'юк*
Технічний редактор *А. І. Лавринович*
Комп'ютерна верстка *Н. С. Ахроменко*

Підп. до друку 12.06.2017. Формат 60x84/16. Папір офс.
Офс. друк. Ум. друк. арк. 3,25. Обл.-вид. арк. 3,5.
Тираж 100 пр. Замовлення № 83-1.

Видавець і виготівник
Національний авіаційний університет
03680. Київ-58, проспект Космонавта Комарова, 1

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру ДК № 977 від 05.07.2002